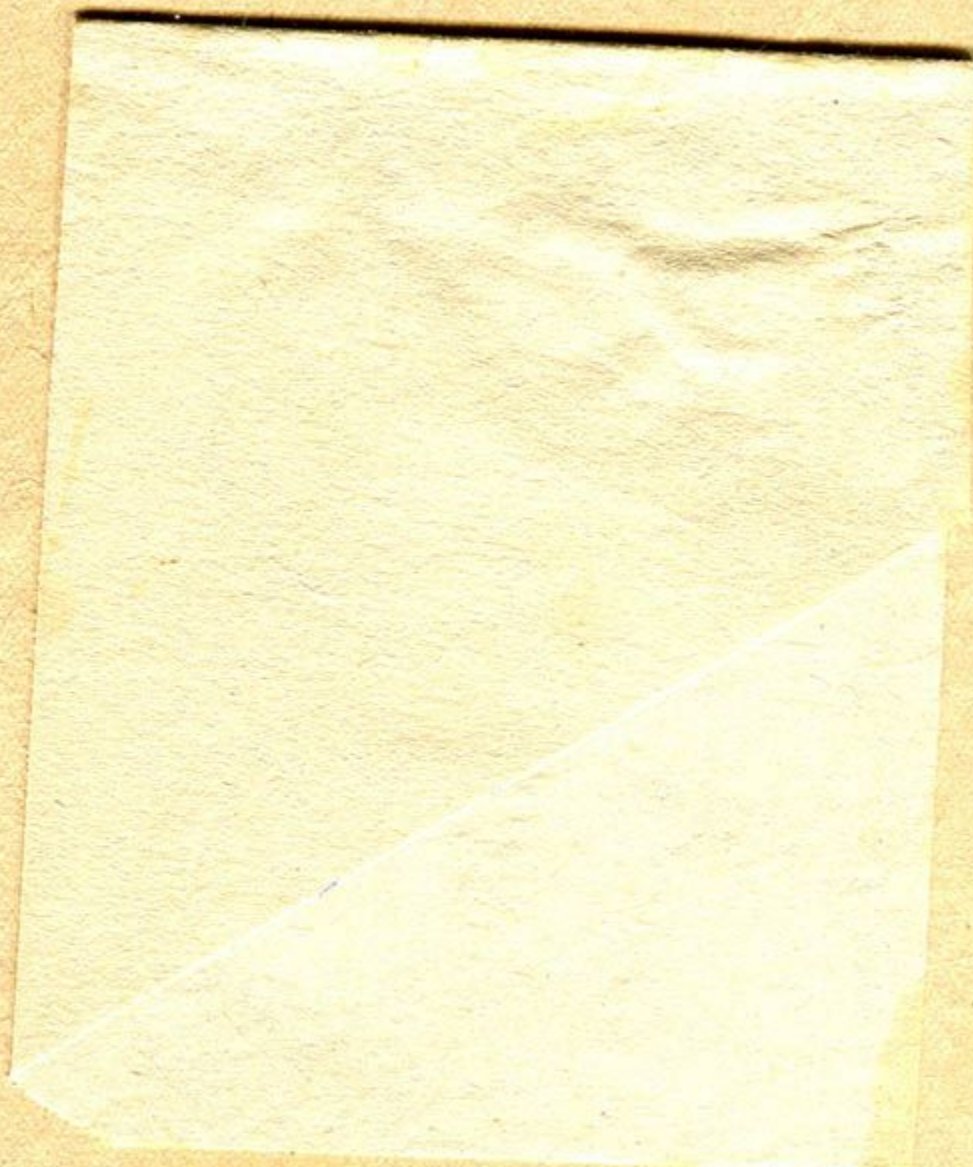

Ба 65732

Б Г-21

ДА-334-10

1920

Б П-21

Ба 65 732

МАКСІМ ГАРЭЦКІ.

Ў ЧЫМ ЯГО
КРЬЎДА?

АПАВЯДАНЬНЕ

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
МЭНСК — 1926.

IMPERIAL MILITARY

NO. 1000
1860

RECEIVED BY THE
OFFICE OF THE
SECRETARY OF WAR
WASHINGTON, D.C.

МАКСІМ ГАРЭЦКІ

У ЧЫМ ЯГО КРЫЎДА

А П А В Я Д А Н Ь Н Е

Б 6732
Бел. аддзел
1994 г.

923

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1926

385.01.2009
38-39271. R

БДВ № 41.

Галоўлітбел № 14077.

Менск, 1-ая Дзярж. друк. Зак. № 200. У ліку 4.000 экз.

У ЧЫМ ЯГО КРЫЎДА?

I

— А дзе тое мора?—

Краскамі зацвіло...

(З дзяцінай песьні).

Гэта дзеелася тады, калі яму, Лявону, Рыгора-
ваму сыну, на прозьвішча Задума, ішоў дваццаты
год, і ён быў ужо ў апошняй клясе сельска-гаспа-
дарчай шкслы. І гэтым разам, як кожны год, пры-
ехаў ён на каляды дамоў і бавіў свой гулявы час
у роднай вёсцы Цёмналесьсі.

Цёмналесьсе—невялічкае, усяго там хат з двацца-
так, і дужа, можна сказаць, глухое. Гісторыя чала-
вечага разьвіцьця пасадзіла яго сярод вялікіх ля-
соў і прысунула да яго першы знак цывілізацыі—
царкву, у канцы восемнацатага веку, вёрст за
дзесяць (як кажуць, але, мусіць, з добрым гакам).
Другі знак цывілізацыі—валасную канцэлярыю, у
палове дзевятнацатага веку, адчыніла яна ў мяс-
тэчку вёрст за пятнаццаць. Там-жа, дзе канцэля-
рыя, у мястэчку Целяпенічах, ёсьць цяпер і пош-
та, але калі яна тут цвёрда абсталявалася, ска-
заць цяжка і нават немагчыма, бо адчынялася і за-
чынялася, пераводзілася ў іншыя месцы і йзноў
варачалася назад—шмат разоў. Нарэшце, самы
ўжо відавочны знак цывілізацыі—чыгунка—пра-

лягла ад Цёмналесся пакуль што, на пачатку нашага веку, за добрую сотню вёрст.

Выпадала-б яшчэ адзначыць і манапольку, бо адна красавалася сваім сінім шыльдам побач з царквою, а другая такая-ж самая побач з валасною канцэлярыяй—ці, лепей кажучы, ня зусім побач, а на дазволенай законамі адлегласьці. Але гарэлкі можна дастаць, і колькі хоця, і ў самым Цёмналессі, толькі з-пад палы, і пералічэньне знакаў цывілізацыі робіцца тут, галоўным чынам, з мэтай паказаньня, як далёка жыў Лявон Задума ад культурных асяродкаў і наогул ад розных такіх пунктаў, дзе мог-бы ён пабачыцца з большым лікам і з большай рознастайнасьцю людзей. Гарэлкі-ж ён, супроць паведак свайго роду, зусім ня любіць, і прынамсі ня пойдзе ён купляць яе ў тых манапольках.

Праўда, і ў справах веры быў Лявон Задума дзіцяцем свайго часу,—часу між дзвюх эпох, калі багі старых бацькоў трацяць свой аўторытэт ці, проста кажучы,—павагу, уваччу нават малых дзяцей. Але з тае пары, як пазачыняліся нашы старасьвецкія карчомкі, найлепей у царкве можна цёмналесцу ўбачыцца з людзьмі, хоць ад большага да большага сьвята. Тут усе—свае родныя людзі, і зусім мала паноў у чорным,—дзеля таго няма ніякай гэткай прыкрасьці. Тут высокія, быццам у паноў, сьцены і стаўпы, залатыя, толькі па назову „царскія“, дзьверы, вялікія на сьценах абразы,—адным словам, ня так, як у сваёй, цесьненькай і чорнай хаце, а разам з тым усё тут як-бы сваё—супольнае, чамусьці як-бы пераважна мужыцкае, хоць паня і давала лесу на рамонт. Тут няма спрык-

лёнай штодзённай неахайнасьці, заместа смораду—прыемна пахне ладанам, воскам і хварбаю, а царкоўная адправа гаворыць цёмналесцу, як і другому такому-ж парохвіяніну, што і ён зьвязаны аднакаваю дзейнасьцю з усім шырокім сьветам. Толькі клопату, што ў адправах гэтых невядома, што й на што,—было-б куды ўцячы ад будняў, было-б куды пайсьці на людзі. А ўлетку-ж тут можна і сесьці на цьвінтары пад ліпкамі пакурыць, пазюсюкаць, пачуць навіны і пажаліцца, калі ё, —няхай яго ня будзе!—гора... Узімку-ж можна ўбіцца ў калавурку, што пры царкве, і разам з усімі людцамі пускаць з піпкі дым.

Для мужыкоў на тыя пагулянкi службыць сьвята. Але хлапцу вучонаму можна і ёсьць куды пайсьці з глухога Цёмналесся—хоць-бы і ня ў сьвята. Дзе ёсьць царква, там ёсьць і поп; у воласьці-ж ёсьць пісар і памоцнік; на пошце—паштавы начальнік, а для вучоных—„неперавучоных“, ці-тое ня чытаўшых „Хітрае мэханікі“ і з поліцыяй ня гордых, тут ёсьць і поліцэйскі вураднік, быўшы фэльдфэбэль гвардыі, чалавек адукаваны, які быў-бы нават дужа задаволены ад знаёмасьці з другім адукаваным чалавекам, а злашча жыўшы ў тэй глушы.

На жаль ці не на жаль, але Лявону было да іх ня толькі падалёка, асабліва пры худаватай пары бацькавых коняй, а й ня любіў-жа ён „усіх гэтых чарцей“, як толькі можа ня любіць усякага начальства наш мужык. Праўду кажуць, што прырода і навуку адалявае!

Далёка да мястэчка, дык далёка й да яўрэяў—гэтай самай лічнай і больш дэмакратычнай, чым

паны-хрысьціяне, інтэлігенцыі нашага краю, толькі што лішне адгароджанай ад мужыка сваім соцыяльным станам і яшчэ болей сваімі каставымі забабонамі, часта прыкрытымі нават у яе лепшых прадстаўнікоў толькі бедным фігавым лістком. Ды ня ў тым была-б бяда,—вось ніводная вучоная яўрэйка не разумее Лявонавай адраджэнцай беларушчыны—і ня будзе гаварыць з ім памужыцку: А можа і Лявон—не бяз тых каставых і наогул соцыяльных забабонаў? Вотта-ж, у кожным месцічковым яўрэйскім доме, самым бедным, вокны з фіранкамі, чаго спрадвеку не вадзілася ў Цёмна-лесьсі і ня было цяпер нават на вокнах у яго бацькі. Не яўрэйская-ж у тым віна, але сядзеў у ім мужык, і з гэткае драбніцы, як фіранкі, думкі зусім ня лёгчна, не справядліва і ў гэтым-жа выпадку ганебна для дэмократа, соцыялістага, хоць бы й беспартыйнага, якім быў Лявон, пераляталі на абраз, зусім паважны ў справе: вось сядзіць гандляр у крамцы, як слабенькі, але ўсё роўна подлы, павучок, і чакае на ўбогага, безграшовага мужыка, як на тую здохлую муху, каб з тым большай лёгкасьцю, па сваіх сілках, высмактаць рэштачкі соку, ня дбаючы аб якой іншай, цяжэйшай працы... І хоць вучоная яўрэйкі маглі-б троху прагнаць Лявонаву вучоную нуду і смагу,—яго шляхі да іх былі таксама перагароджаны мужыцкаю крывёю ў жылах, ці тым, што хоць ні ў якім разе ня ёсьць і ня было ніколі юдафобствам, але-ж ня сьведчыць і аб рэвалюцыйным поступе... Праўда, у горадзе саромлівы Лявон з прыемнасьцю, хаця і ўкрадня, заглядаўся на гожанькіх дзяўчат юдзейскага народу

і буржук, і пролетарак, і звычайнага серадовага стану. І ўва ўсім горадзе найболей паважаў за рэволюцыйныя ідэі свайго быўшага настаўніка, юдзея-бундаўца.

Ёсьць тут у ваколіцах і шляхта. Па праўдзе кажучы, у сваёй культуры, узятай, як той казаў, „у цэлым і агульным“, шляхта гэтая не вялікае што супроць самых акаянных мужыкоў,—значыцца, працуе яна, як чорны вол, есьць яна бульбу, у пісьменнасьці яна ні бэ, ні мэ, абуваецца яна ў лапці і анучы... Але-ж у сьвята, ідучы ў царкву (тут шляхта праваслаўная), накладаюць шляхтуны на свае, памужыцку змуленыя шыі вялікія каўняры, хоць і ня надта чыстыя і ўжо пажаўцелыя ад пераклонных лецяў, але ўсё-ж, знакам тым, на іхны розум—панскія, а на Лявонаў — агульна-эўропэйскія; шляхцянкi-ж напінаюць на свае, ня ў крыўду будзь ім казана, потныя і немаленькія працоўныя рукі ніцяныя белыя пальчаткі і бяруць з сабою парасоны, ня столькі дзеля сонейка і дажджу, колькі дзеля хараства. Нават на Лявонаў мужыцкі смак, парасоны гэтыя больш прыгожы на музэйны погляд, бо маюць часам гадоў па дваццаць, а можа й болей (наагул цяжка сказаць дакладна, колькі яны маюць гадоў); але як нешта з эўропэйскае матэрыяльнае культуры, а злашча ў прыгожае шляхцяначкі, маглі-б яны, разам з ня зусім мужыцкімі азнакамі і разумовае культуры ў шляхецкім жыцьці, пацягнуць к сабе вучонага Задуму, ну хоць-бы (падумаем, як ён), ну хоць-бы для цікаўнасьці. Аднак, і шляхта, якую нават прыемна было яму дагнаць па дарозе да царквы і ўспомніць,

гледзячы на тых ўборы, усё, што дадзена было яму ў расійскай школе з гісторыі культуры ў яго родным краі, нават і яна грэбуе чорнай мужыцкай косткаю і прыймае ў сваю кампанію вучонага мужыцкага хлапца толькі за яго вучонасьць, паказаную навочна зьвездкаю на шапцы і бліскучымі, у два рады, гузікамі на форменнай тужурцы, бо за тэй яго вучонасьцю ідзець і панскасьць. „Дык няўжо-ж хадзіць да іх,—думаў Лявон Задума,—дзея тых іх каўняроў, пальчатак і старавечных парасонаў?“

II

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У вагromністай такой грамадзе?
Янка Купала.

Лявон нікуды не хадзіў і цэлы дзень, скрозь цэлыя каляды, сядзеў у хаце.

А каб ня выпусьціць на волю злосьці й не пасварыцца з хатнімі, абнізіўшы тым свой вучоны гонар,—ён цэлы час глядзеў у кніжкі. Такое там было й чытаньне: больш таго зласьлівага, але-ж бесплоднага думаньня і нараканьня, або ўсё наўкола ня так, як яму хочацца.

Але чакайце, не кажэце пакуль што: „Эх, Лявон, Лявон Задума! Махнеш ты, мусіць, на ўсё рукою, кінеш роднае балота і зьедзеш у чужы вясёлы край... Ня ты ў нас гэткі першы, ня ты ў нас гэткі і апошні“.—Не кажэце, бо трапілі-ж яму да рук „Песьні жалбы“—Якуба Коласа і „Жалейка“—Янкі Купалы, а гэтыя-то кнігі многіх тэй парою зусім зьбілі з даўнага тору, а некаторых, прынамсі, зьвялі з яго на ўбочныя дарожкі і працягнулі

іхнае блуканьне на тых убочынах на значна большы час, як тое магло быць у перадгэтую эпоху.

Дык пакуль што Лявон, як пэўны адраджэнец, ані мысьліў нават пра тыя ўцёкі, толькі запёрся на ўсе каляды ў бацькавай хаце.

Хіба-ж увечары, і то ня ўсякі дзень, узьдзеўшы ня чорнае сваё паліто з жоўтымі гузікамі і зялёным кантам, а напрунуўшы буры (і цяплейшы) бацькаў кажух ды ўзяўшы ў рукі качарэжку (бывае, на ўсякага сабаку), вылязаў ён гэткі на вуліцу. У такім убраньні лепей яму хадзіць у Цёмна-лесьсі познаю парою, бо ніхто ня ўбачыць яго вучонасьці (а на яго вучнёўскае паліто сабакі надта брэшуць).

І тут-жа, ля свае хаты, стаяў ня мала часу і паглядаў ува ўсе сумныя бакі. Глядзеў—і, пэўна, думаў: куды-ж бы гэта пацягнуцца?

Хоць і слабы загад з раздуманай галованькі, усё-ж, нарэшце, зрушаў нагу, і плёўся ён абы-куды: хоць да канца хат.

Калі-ж ня бачыў ён на вуліцы ні чалавека, ні сабакі, калі ня чуў нідзе нічога, а тут падобная ціша—ня дзіва,—дык пускаў адну нагу й другую пераступаць самохаць далей за край хат. І яны пераступалі, як той мужыцкі конь з калёсамі, на якіх ехаў-ехаў чалавек дый задрамаў ад невясь-ласьці або заснуў ад лішняй кварты, пусьціўшы коніка па яго добрай волі.

Тымчасам сьвежанькія, беленькія сьняговыя завеі, на няўжджанай за хатамі дарозе, спынялі абутую ў ня дужа лёгкі казённы бот нагу (вучыўся ён на скарбовы кошт, бо бацька толькі спачат

ку троху пасабляў). І вучань можа-б зараз і прыстаў-бы, каб вось ужо зімовая пустэльнасьць засыпаная сьнегам поля не пацягнула яго змораных і кніжным друкам, і сядзеньнем цэлы дзень у хаце воч яшчэ троху наперад, пад недалёчкі зьмёрзлы лес. І рух, на ўздзіў самое волі, ня спыняўся.

Пустэльня, як заўсёды, цямнелася пасвойму гэтым вячэрнім часам ягоных пагулянак: цямнела яму ў вочы ціха і бяз дум. Яна ня ведала, бо ня чытала ў кнігах, што ёсьць шырэйшы сьвет з вышэйшаю культураю. Яна быццам і ведаць не хацела шпаркасьці жыцьця і клопатаў далёкае адгэтуль цывілізацыі, зусім чужой і непатрэбнай дзеля пустыннага спакою. Пустэльня маўчала цяжка, сьцюдзёна і бязуважна. Маўчала так, каб і атручаны чужнінай сын яе забыўся тут, на родненькіх улонях, на ўсё тое, што ўдзень казалі яму кнігі, а нават і на тое, што час-да-часу даводзіла яму так пільна-нецяярпліва чаканая і так марудная ў сваім жыцьці і яшчэ больш у сваёй паштовай падарожы газэта адраджэнцаў „Наша Ніва“.

Даплёўшыся патроху аж да лесу, ён разглядаўся, што тут канчаецца прасьцяг хады.

Каб не паддацца, няведамай як мае быць самому, супраціўнасьці прастору, ці то, можа, каб не вярнуцца ніякава дамоў, а задаволіць першым яўным чынам сваё жаданьне перавярнуць на свой капыл усё жыцьцё гэтай пустэльні,—хлапец схадзіў, на два разы ступіць, з дарогі.

Тут, падкомкаўшы аднак-жа пад сябе дзеля цяпла кажух, садзіўся ён, як добрая квакуха, толькі ня ў рэшата, а на пухова-сьнежнае сьцюдзёнае

гняздо. Паклаўшы побач кій, а рукі сашчапіўшы ў касматых рукавах, узводзіў вочы на бедны месяц, спавіты нудным туманом.

Галава яго была цяпер тым цяляпнёвым мужыцкім пірагом, які так шчодро накрапаны сваім хатнім добрым мясам ды пераперчаны да вомігу новым, дагэтуль ня ўжываным гатункам перцу.

Месяцу-ж было ўсё роўна: ці там хоча завыць сабака, з высокім апэтытам і нізка падтуленым ад голаду хвастом, ці там хоча пяць свой хвальны гимн пустэльнай адзіноце вучоны хлопец, з сваім высока ўзьнятым ідэалам над нізка апушчаным жыцьцём.

„А-а, калі-ж табе ўсё роўна, дык вось і мне ўсё роўна“, расьпінаўся ў сваіх думках вучань.

— А-ву-у! А-ву-у!—дзеля сьмеху стараўся ён удаць сабачае выцьцё як можна лепей.

— А ву-у-у! А ву-у-у!—чуў ён сам сваё, а быццам нечае чужое, вельмі слабенькае супроць сабачага, выцьцё. І ізноў са сьмехам,—праўда, не вялікім сьмехам,—думаў: як-бы рагаталі цяпер, убачыўшы яго, тыя людзі, што лічуць яго за такога заўсягды паважнага маладога чалавека.

А месяц, які сьвяціў цяпер і там, над тэй вышэйшаю культураю, хаваўся гэтым часам яшчэ глыбей у свой туман.

Каб болей не сядзець на холадзе няведама чаго, Лявон браў кій, усхопліваўся раптам на ўсе ногі і бег, ня гледзячы, угрунь, як той ліхі казак на ворага ў атаку, з выстаўленым як ражон кіём, заместа пікі, і распусьціўшы кажуховыя полы па волі ветру. Бег і пяяў на ўсю сілу:

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У вагромністай такой грамадзе?!
—Беларусы!!!

Слова „беларусы“ крычэў ён што ёсьць духу, дзіка, праразьліва, быццам склікаючы другіх падобных нэўрастэнікаў на страшэнны гвалт.

І бег так, халяруючы, аж пакуль не выбіваўся з духу. Тады ўжо прыставаў, збаяўшыся, што можна прастудзіцца, бо аж да поту ўвагрэўся і ляціць з разьзяўленаю глоткаю.

І йшоў паціху, з весялейшым сэрцам, але з маленькім сорамам. Як трохку вінаваты, бяз злосьці пазіраў на хаты, а там гарэла ціхае сялянскае сьвятло і гулялі сьвятам людзі.

III

Не гарыць, а цьмее...

Народн. прымоўка.

І так быў ня першы і не апошні звычайны калядны вечар даўнага рэжыму, калі ўдзень можна працаваць, а як сьціямнее—грэх, дзеля чаго бабы не прадуць, мужчыны не плятуць лапцей, а хлопцы й дзеўкі зьбіраюцца на вечарушкі.

Бацька ляжаў наўзнак на печы, паклаўшы ў галавы старэнькі армячок. Матка сядзела ля яго на запечку, падпёршы схіленую на бак ад маўклівасьці і зробленае за век працы галаву праваю рукою, а локаць паставіўшы на далонь левае рукі,—адным словам, так, як сядзяць усе старэйшыя ці зьбедаваныя славянскія, а ў нашым краі нават і яўрэйскія, жанчыны.

Лявон, вядома, сядзеў на зэдліку пры стале, узняўшы галаву троху вышэй, пад цямнявую ма-

люю лямпу (бо дарагоўля на карасін)—і чытаў. Вочы бегалі па кнізе, а думкі йшлі сваім шляхам.

У хаце-ж былі толькі яны ўтраіх: бацькі і ён, бо ўсе няўчоныя маладзейшыя пабеглі гуляць.

Бацька думаў сваё, Лявон сваё, а матка думала аб сыне: як-бы гэта яго разьвесяліць?

Калі ён, няўпрыцям сабе, цяжанька ўздыхнуў, яна прамовіла, асьмеліўшыся перабіць яго чытаньне:

— Сыночак!..

— Ну, што?—з ніяк няскрытай злосьцю ў голасе перабіў пытаньне сын.

— Трэба-ж ткі табе сядзець цалюткі дзень у хаце!—яна перамяніла рукі і прыхінулася прасьцей да цёплай печы.—Прайдзіся ты на вечарушкі, пагуляй з людзьмі...

— Што я там знайду?—адказаў сыночак, мімаволі натапырыўшыся, як той індук.

— Ну што: вядома, што... усе гуляюць.

— Ну так: вядома, што...—гэтак сказаў Лявон, а тое, што хацеў-бы сказаць далей, тое толькі падумаў.

„Знайду тупагаловых дзевак,—падумаў ён,—буяншчыкаў-хлапцоў, расійскую брыдкую лаяніну, гульню на грошы ў карты, гідкае скалазубства, насьмяханьне над маімі думкамі аб лепшым, зусім ня гэтакім жыцьці“.

— Усе гуляюць, а ты сядзіш адзін у хаце,—сказала матка.

— Я не адзін, а з вамі...

— Што—што з намі? Ты з намі нічога не гамоніш.

— Пытайцеся ў мяне, калі што хочаце пытацца...

Матка памаўчала, падумала, а падумаўшы, сказала:

— І дзеўкі ўжо дзівіліся, чаму гуляць ня ходзіш. „Што гэта, кажуць, з вашым Лявонам?—быццам людзей баіцца ці ўжо сароміцца нашых простых гульняў“.

— Ат, мама! гаворыш...

Тады і бацька павярнуўся.

— Што ты, старая, прычাপілася к яму з сваімі дзеўкамі? Што яму, вучонаму, тыя твае дзеўкі? К настаўніцам няхай-бы зьездзіў; усё-ж яны вучоныя—і ведаюць, што як нашто...

— Ага, паеду к настаўніцам! Як слова я ў іх што лепшае знайду?—так сказаў, а тое, што хацелася дадаць яшчэ, тое толькі падумаў. „Настаўніцы з паповічамі круцяцца,—падумаў ён,—звяжыся я, скажуць цёмналесцы: наўчыўся на сабачы брэх, запанеў, да мужыкоў—ні блізка, а да паноў стаў ліпнуць“. Падумаўшы, ня ўцерпіў і дадаў у голас:

— Усе скажуць на мяне: запанеў! Ведаю ўжо я...

— Што ты ведаеш? Ніхто йшчэ гэтак не казаў на цябе і ня скажа, калі і пагуляеш з настаўнікамі,—ужо стараўся бацька сьціхамірыць узлаваннага бяз бачнае прычыны сына.

— Прайдзіся ты, сыночак, хаця да дзядзькавых,—бярэцца ізноў матка;—прачытаў-бы ты што дзядзіне: яна-ж, бывала, дужа любіла цябе слухаць, як ты чытаў ёй змалку.

— Ага, пайду! А там ужо сядзіць гэты сьвяценькі Халімон, пачне прасіць (Лявон зьядліва ўдаў старога Халімона): „Прачытайце, Рыгоравіч, што-небудзь бажэсьцьвеннае“...

— Ну дык што, калі папросіць?—дзівуецца на яго незадаволенне матка.—І дзядзіна папросіць, каб прачытаў ёй што-небудзь сьлёзна-жаласнае. Хто што любіць, той таго й просіць. Ну дык што?

— Нічога!

Доўга ўсе маўчаць. Бацькі чакаюць, ці ня скажа сын чаго яшчэ. А сын гаворыць толькі ў сваіх думках: „Мінуўся час, калі я быў усякаму Халімону дурным чытакам“.

Але, зьмякчыўшыся і перашоўшы з злосьці на пакуту, якая горш яшчэ зьядала яму сэрца, ён разважае ў думках: „Праўда: чаму я стаў такі крывы?“ І каб хоць трохкі абязьвініцца, ня столькі перад бацькамі, колькі перад самым сабою, і тым зьменшыць прыкрую пакуту, ён нарэшце парушае нуднае маўчаньне:

— Не хацелі мяне малога нікуды пускаць, вось я і адзвычайўся.

Тады крыўдзіцца бацька. Ён нават узьнімае галаву.

— Хто цябе ня пускаў? Як пачаў вучыцца, калі хацеў—гуляў...

— Не хачу я з вамі спрачацца. Вось падушку ўзялі-б сабе пад галаву.

— Я падам! --падлівае ласкі матка.

— На печ падушку?! Хм!..—чмыхае бацька.—Каб яна тут упылілася ці што?

Ён папраўляе пад галавою свой армячок і кажа сыну з наўмыснай бесклапотнасьцю:

— Э, што там куды хадзіць і езьдзіць! Як сабе ведаеш. Во, дзякуй табе, што сядзіш з намі ста-

рымі. Прачытай-ка ты хоць нам... Што ты там та-
кое чытаеш?

— Гэта вам будзе няцікава слухаць.

— Чаму няцікава? Што там такое?—не маўчыць
бацька.

— Ну, песьні розныя, наскія, запісаныя ад на-
роду вучонымі людзьмі.

— Дык нашто гэта яны запісвалі?—дзівіцца
матка і просіць:—Прачытай-ка ж нам іх, Лявонічка!

Лявон ведае, што просяць яны так сабе, абы
наладзіць з ім нейкую духоваю сувязь і разagnaць
яго невясёлыя думкі. Ён чытае, нудна й няцікаў-
на, пару-другую жніўных песень. Бацька спачатку
слухае, ды зараз галава яго сьцішаецца на армяч-
ку ў дрымотным супакоі. Матка-ж баіцца і руку
перамяніць, а калі чытаньнік азірнуўся, яна сумысь-
ля падпіраецца другою рукою, каб паказаць, што
не заснула, слухае! І з далікатнасьці, як думае
Лявон, яна гаворыць:

— А сыночак мой! Гэта-ж і ў нас іх пяюць.
Глядзі, га! Вось-жа нехта не паленаваўся, аддру-
каваў у кніжцы. Схадзі, Лявонічка, прачытай іх
дзядзіне. І я пайду з табою, калі адзін ня хочаш,—
хапаючыся дадаець яна.

— Не пайду.

— Чаму? Сходзім.

— Сяньня ўжо позна...

— Ну во: не пайду і не пайду. Сядзіш цалюткі
дзень у хаце.

Сказаўшы так, матка ўжо бязуважна маўчыць.
І бацька даўно маўчыць, бо сьпіць.

Лявон моўчкі лістае кнігу—і гастрэй пакутуе, калі таксама бязуважна шумяць лісты паперы.

— А можа й праўда—схадзіць?—раптам аклікаець ён матку.

— Як сабе хочаш, сыноч,—ухільна кажа яна, змораная дрымотаю.

— Не, сянья ўжо позна,—ізноў раздумаўся ён сам.

... Цёмнавата, сьцюдзенавата й ціха ў хаце.

— Зараз, мусіць, будуць расходзіцца з вечарушак,—кажа сонная матка, яшчэ раз перамяняючы руку, а не кладучыся, каб не разаспацца.

IV¹⁾

Ад зямлі адарваўся і неба не дастаў...

Народная прыказка.

У Цёмналесьсі дзьве лазьні: адна старая—усіхная, а другую, новую, паставіў сабе гаспадар, які робіць сані, каткі, гнець дугі, і свая лазьня патрэбна яму скрозь усю зіму сушыць дрэва. Мыюцца цёмналесцы зазвычай у сваёй старой супольнай лазьні.

Хто ня толькі ніколі на мыўся ў старой цёмналескай лазьні, але нават ні разу нічога такога і ня бачыў, хто наагул думае, што ў Цёмналесьсі—гэта яму, і як у Вільні або ў Менску: калі заманулася тады і пашоў у лазьню,—дык тэй, пэўна-ж, не зразумее, чаму Лявон цэлы дзень ня мог надумацца пайсьці яму ў лазьню ці не пайсьці?

¹⁾ Гэты разьдзел друкаваўся раней—як асабнае апавяданьне „У лазьні“ („Наша Ніва“, 1913 год, № 4). Гэта першы выступ аўтара ў беларускай літаратуры.

Было гэта ўжо ў самым канцы калядных сьвятак, калі дзядзька яго, Якуб, дамяў сваю пяньку і выпаліў лазьню так, што ўсе, хто толькі быў там на дамінках ці так хадзіў у лазьню, мімаходам даведацца, ці ўжо гатова, усе казалі: „Ну, братцы, сянья-ткі лазья з духам!“

Увечары бацька, падаваўшы нанач скату і напіўшы коні, прышоў у хату, дастаў з-пад лаўкі свае карэлыя апорачкі ад старых ботаў і сеў на калодаццы, каля полу, разуваць лапці.

— Ну, я ўправіўся,—сказаў ён;—а дзе-ж гэта Лаўрынька?—трэба-ж на вышкі па венікі ўзьлезці... А Лявон чаго гэта сядзіць? Ай ты ня пойдзеш сянья ў лазьню?—спытаўся ён у сына.—Ідзі, лазья з духам, дзядзька дроў не пашкадаваў.

Лявон устаў з лаўкі, паклаў на паліцу кніжку, нечага задумаўся, трохі памаўчаўшы, адказаў:

— Я і сам ня ведаю: ісьці мне ў гэтую лазьню ці-то ўжо не пачынаць. Паеду-ж, дык памыюся ў горадзе. Але ня вадзіла-б і сянья схадзіць: цела пачынае сьвярбець.

— Што ты гэта, Лявонічка,—умяшалася матка;—чаму-ж табе ў сваю лазьню, пакуліцька там той горад? Праўда што, гразьнява троху яна, вады цёплае няма, але-ж у канаўцы на канаве ё сьцюдзёная вада і ня дужа мутная, ды усё-ж ткі папарышся, костачкі пагрэеш свае, і на душы табе палягчэець... Ідзі, сыноч, ідзі!

Стары цёмналесец, ласун парыцца, прачнуўся на момант у сьвярбячым Лявонавым целе і пасобіў хлопцу вынесці пастанову на карысьць цёмналескае лазьні.

Бацька тымчасам напрунуў старэнькую дублёнку, узьдзеў на голяя ногі апорачкі—і мусіў пастаяць, пакуль Лявон выймаў з кішэні ключык, ножык, партманэцік і ўсякую дробязь, каб ня згубіць у лазьні.

— Баржджэй!—крыкнуў яму Лаўрынька, пасьпеўшы злазіць па вэнік і стаўшы з гэтым вэнікам у руках, як салдат на варце, і босы, ня глядзячы на жаночыя матчыны ўпросы, каб ня бег у лазьню па сьнезе галаногі.

— Пасьпееш з козамі на торг,—жартаўліва адказаў яму Лявон, узьдзяваючы старыя валенкі, пададзеныя маткаю, каб ён, адзвычайны ад цёмналескай прастасьці, не прастудзіўся ў лазьні з сваімі маруднымі на ўзьдзяваньне ботамі.

— Паслухаў бы во мамы ды абуўся, цёмналескі дзікун,—нібы ізноў жартам, але з асадкам цывілізованай горачы дадаў Лявон.

— Лазьня бліжухтанька, буду я абувацца! Што я—пан?—пакрыўдзіўся за сваю ўдачу Лаўрынька, бо вядома, што кожны цёмналесец такога веку ходзіць у лазьню, хоць пры якім надвор'і канешня босы.

— Калі не абуешся, я не пайду ў лазьню,—цвёрда сказаў Лявон і падаў яму свае боты:—абувайся!

Бедны Лаўрынька, з сьлязьмі на вочах, мусіў улезьці ў іх, бо дужа любіў брата, хоць ужо і заўважаў у ім некаторыя непатрэбныя прыхамані.

Урэшце Лявон адчапіў свой кішэнны галзіньнік, адзяч матчын кажух, каб не запэцкаць у лазьні свайго пальта,—і пашлі ў лазьню.

Лазьня была за гоні ад хат, каля заплыўшае канавы, што была некалі, пакуль яшчэ паны лясоў не прадавалі, даволі добрай рэчкаю. Чорная ўся прост на вугальле,—бо шмат разоў на сваім вяку гарэла, але заўсёды шчасьціла ўратаваць яе ад агнёвай навалы,—ліпела сабе тая лазьня на ўзгорачку. І пакуль Лявон узглабаўся на гэты ўзгорачак, паваліўся, бедны, два разы і абскробаў правую руку аб мёрзлы сьнег. Лаўрынька павесялеў, чуючы цяпер у сваім спрыце перавагу, падбег к яму, крыкнуў:

О, які ўжо пан стаў—ня ўзойдзеш!—падняў яму ўронены кавалак мыла, якое таксама прыкрасьведчыла яму аб тым братавым панстве, бо ніхто ня мыецца тут з мылам,—і шыбка, пасабаччу, пакаціў за усіх наперад к лазьні, хоць праклятыя боты зьвязалі яму ўсе ногі. Там кумільгам упаў ён у прымыльнік і прывітаў сабраных так, як тое водзіцца ўва ўсіх добрых людзей.

— Пара-лазьня, лёгкі дух!

— А, Лаўрынька! А бацька ідзець?—спытаўся дзядзька.

— А вун-жа ён! Сяньня і Лявон ідзець!—пахваліўся Лаўрынька і зараз завінуўся распранацца і скідаць перш нагавіцы, чым кашулю, бо калі зрабіць наадварот, хлопцы абліюць вадою,—такі спрад-веку звычай у Цёмналесьсі.

Бацька спачатку пашоў к канаўцы, няглыбокай гразнай лужынцы ў канаве, зачэрпнуў асьцярожна беражком, каб зусім не скаламуціць, поўнае вядро мутнае з лёдам вады, утапіў у яго венік, каб разьмяк, бо тады ляпей яго спарыць, і, схіліўшыся над

тым вядром і венікам, паважна, як стары, пашоў сьледам за Лявонам у прымыльнік.

А ўжо Лявон убачыў у цямноце, што там—хто распранаецца, хто спачывае на мяліцы, папарыўшыся досыць,—адным словам, варушацца, і людзей многа. Каб паказаць, што ён тут свой і роўны чалавек,—хоць ня зусім-то добра, што бацька, а ня ён нясець вядро з вадою,—Лявон, на колькі можна весялей, сказаў, як вымагала цёмналеская людзкаясьць чалавека:

— Пара-лазьня, лёгкі дух... Добры вечар!—і азірнуўся, дзе-б яму прыхінуцца.

— Міласьці просім, міласьці просім, Рыгоравіч—адказаў яму за ўсіх Мікіта сваім заўсёды жартаўліва-ласкавым голасам.

— Капеек на восем!—ня ўцерцеў, каб не пажартаваць з такіх цэрамоній, Лаўрынька і кінуўся ў лазню, ужо гатовы, голенькі.

— Садзецся, Лявонька: во тут можна добра прыхінуцца,—як можна далікатней запрашаў вучонага пляменьніка дзядзька, здаволены, што і пяньку дамяў, і духам дагадзіў усім, і Лявон памыецца перад выездам у школу.

І ўзноў варушыліся сабе голыя, барадатыя мужы ў цямноце ў прымыльніку, бо сьвятла там не палілі—быццам дзеля таго, каб не спаліць лазні, а сапраўды дзеля таго, што кожны хацеў, каб гарэла чыя-небудзь лучына, а толькі не яго. Так і варушыліся, хто як мог, упоцёмку.

Прымыльнік быў плятнёвы, і скрозь пляцень дзьмуў сьцюдзёны зімовы вецер. Пад нагамі калася мяльце. Каля сьцёнак ляжалі, раскірэчыўшы

ногі, самадзельныя мяліцы. З лязні ў прымыль-
нік, то й глядзі, выскаквалі чырвоныя, распараныя
і здаволеныя парцы. Адтуль нёсься гул...

Лявону было няпрытульна. „Ліха іх ведаець,
як яны тут мыюцца“, думаў ён, шукаючы лепша-
га куточку, дзе-б схаваць сваю вопратку й вален-
кі, скручаныя ў матчын кажух адным комам.—„Але
чаго-ж гэта я злююся? Ці-ж я сам ня цёмналесец,
ці-ж я сам ня купаўся змалку ў гэтай гразі?“

І ўбіўся-ткі скрозь нізенькія дзьверы ў лязню.
Як увашоў, вачом стала горка ад дыму, а нагам
было ёдка стаяць на гразнай сьцюдзёнай зямлі.
Галава, як сьляпніца, ударылася аб шост, не раз-
гледзеўшы яго ў парнай цямноце. Горача было
наверсе, як у пекле. А найгорш тое, што нямож-
на было нічога разгледзіць.

— Жчых-жчых, жчых-жчых!..—працавалі венікі.—
Ого-го-го-го!—рагатаў нехта, лезучы на палок.—
Паддай, паддай... Яшчэ горстачку... Ліні поўкру-
жачкі на печ...—Браточки, аджалеіце поўчаўхірач-
кі, дайце духу!..—Духу мала! Духу няма! Гэй, ду-
ху!—аж стагнала поўная лязня.

Павярнуцца хацеў Лявон,—няма як... Унізе ў
гразі—блазнота. Іншы плакаў ад дыму ці яшчэ ад
чаго, цёр вочы і плёскаў сьцюдзёнаю гразнаю ва-
дою, але й тую яму нехта другі забараняў браць,
адкідаў яго руку і казаў: „Ня трасцу трасеш—сам
прынясеш“... Іншы сядзеў непарушна, ушчаміўшы
галаву між сагнутага, выпнутага султыжкамі ка-
леньня. Той шчыпаўся, той штурхаўся, той жар-
таваў: мацаў суседа абпэцканаю мокраю рукою па
ваччу, а калі той круціўся, сьціскаў на ўсю сілу

яго нос у сваіх кіпцях і ласкава пытаўся: „Ну ці бачыў, братка, Маскву?“

— А та-а-тачка! А-а-я-яй! А до-о-ос, дос, дос!— верашчэў малы хлопчык, як яго толькі мага, на ўсе жылухны. А добры бацька трымаў яго леваю рукою за тоненькую шыйку, з пэўнасьцю, што нічога яму ня зробіцца, а пакуль малы, то й крычыць, і праваю рукою, гарачым, як полымя, венікам абняў яго з усіх бакоў, хлястаў, шугаў, гладзіў і прымаўляў: „Дай сьпінку, дай жываток, дай-жа ножачкі мае дробныя... Ну йшчэ трошку, ну-ну-ну, дурненькі, ня плач-жа... дос-дос-дос, ня бойся... А то я цябе камлём пагладжу, ведаеш?“— з лаянкаю дадаваў ён урэшце і адпускаў малую душу на пакуту.

— Во-охці, охо-хо-о...—ледзьва жывенькі пакаціўся з палка ў прымыльнік кароценькі Халімон.

— Як тое было, як тое будзе, вось табе на!— крыкнуў Ёзка, і раптам, зьнецяйку для ўсіх—бах вядро вады на печ. Аж каменьне загурчэла, засіпела вугальле, паляцеў з клубам гарачае пары дробны попел,—і з палка пасыпаліся, як бульба, слабейшыя. А дужэйшыя, стойка вядучы справу сваю, яшчэ пільней запрацавалі венікамі.

— Вот-та как ашалелі мужычкі-ста!—адгукнуўся стары салдат Захар Какста, цёпаючыся, як мокрае гарыць, але расьцягнуўшыся на самым версе, у самым духу. Празваны ён быў Какстаю за частыя прыбаўкі слоў: *как і ста*, якія наўекі прыліплі к яму, як азнака ўспрынятай некалі цывілізацыі.

— Лаўрыньчык! Зьбегай, сыноч, вады: згарэў я, зусім згарэў!—крычаў стары Задума аднаму сыну.—

А ты, Лявон,—казаў ён другому,—ча' марудзіш: лезь на палок, парся... самы, братка, дух... у-ха-а!...

— Дайце, Рыгоравіч, я вас лёгенька пацёпкаю,—як умеў, набіваўся вучонаму пляменьніку сваёю ласкаю дзядзька Якуб.

— Ды не, не, не... я сам!—ня ведаў хлопец, як адчапіцца ад прыкрасьці, што родны дзядзька кажа яму і „вы“ і „Рыгоравіч“.

Махнуў на ўсё рукою і палез на палок. Аблёт кволя месцы аб гарачыя палкі, плакаў ад горкага тут уверсе дыму, махаў і так і гэтак, каб ня дужа пяклося, цяжкім нейкім венікам—і праклінаў сваю родную матэрыяльную культуру.—„У-у, жывуць-жа людзі,—думаў ён;—лес пад бокам, паны ўлезлі ў даўгі і зводзяць яго ў пень, а яны, што году пускаючы на гарэлку не адну добрую лазьню, мыюцца ў такой, што... каб яна згарэла на чыстым полі гэткая“...

— Духу-ж паддайце! Гэй, хлопцы!—са скуры выпінаўся Мікіта, ізноў ужо просячы духу.

— Ужывай, дзядзька! Пагрэйся!—адказаў яго пляменьнік Яхім, што меў мянушку: „Вясёлая галава, а гнілыя кішкі“, і чох! поўны карэц на печ.

— Сьцюдзёна! Зябну!—вырабляўся Мікіта, ведаючы сваю славу, што ніхто яго не пераседзіць у самым гарачым духу.

— І так гарым!—буркнуў, ня ўцерпіўшы Лявон, седзячы каля яго і паліваючы сьцюдзёнаю вадою галаву. Ён са злосьцю ўздумаў на тое, што Мікітаў сын, Панас, п'е сьмярдзючую ханджу, як ваду, а сама старая Мікіціха мажа ёю ногі ў лазьні. Во й сяньня насьмярдзіць тут, што не прадыхнуць, як будуць мыцца бабы... Уздумаў ён, што і яго

матка корміць вяпроў у хаце, а ня ў сьвінарцы, што ў хаце ў іх ніколі ня можа быць чыста. Адным словам, дрэнна з усіх бакоў.

— Запанеў наш агроном!—жартаваў Мікіта.— Духу баіцца Рыгоравіч... А мне, мужыку, любата—крычаў ён.—Дай бог да веку!

Лявон мусіў, сьцяўшы зубы, маўчаць. „Які тут чорт запанеў,—з вялікаю крыўдаю ў сэрцы злаваўся ён на ўсё Цёмналесьсе;—сьвіньні, а ня людзі... Я вёз дамоў кніжкі, каб чытаць ім, а яны кожны вечар, кожнае сьвята гуляюць у карты ў Мікітавай хаце, а на кніжкі не зьвярнулі ніякае ўвагі. Яшчэ казалі,—разумцы!—што некалі ім займацца панскімі справамі... І вось павінен слухаць ад іх гэтае бязглуздае: запанеў, запышэў, гардзіцца“...

— Пастой, Лявон, куды ты?—гукаў бацька.—Зараз вады прынясець Лаўрынька, будзем абдавацца.

— Добра, добра!—сказаў, а сам, ня маючы ўжо сілы вытрываць усіх крыўд для цела і думак, вышаў, як п'яны, у прымыльнік, схапіў адзежу і рупна, як толькі служылі рукі, пачаў, не абдаўшыся чыстаю вадою і з прыліпшымі на целе лісьцінкамі ад веніка, адзявацца.

Калі трошку пахаладнеў на сьвежым паветры ён ад злосьці патрошкі пераходзіў у сум і горкую пакуту. „А ня гожа мне казаць: бязглуздае, дзе толькі цемната,—сядзела яму ў галаве.—Скуль-жа ведаць гэтаму старому вяскоўцу, прыгоньніку яшчэ—Мікіце, што ён вучыцца ня дзеля таго, каб толькі заграбаць грошы; што ён-жа іншы, ня цураецца вёскі, любіць яе і паважаець, як родны сын; што ён будзе кіравацца на ўсе сілы, каб ба-

чыць яе цвьярозаю, сьветлаю, здаволенаю жыць-
цём; што ён „запанеў“, але зусім ня так, як думае
Мікіта. І лацьвей ім,—думаў Лявон далей,—стра-
ляць у вочы: запанеў!—калі яны ведаюць вагу свае
векавечнае працы мужыцкае, а хай-бы яны па-
бачылі боль у сэрцы і смутак у думках у мяне, пры-
мака ў тым „панстве“ і пасынка ў вёсцы,—і яны
валей згодзіліся-б ехаць з сошкаю на родныя
шнурочки, чымся так запанець“...

Кашуля не надзявалася, мяльле наліпала і ка-
лолася, нечым дрэнным пахла. Шапку шукаў-
шукаў Лявон, каб прыкрыць ад ветру мокрую гала-
ву, і ніяк ня мог знайсці ў дакучлівай, прыкрай
цямноце прымыльніка.

— Браточки, што-ж гэта, я-ж акалеў зусім...
Кажыце, хто ўзяў мае штаны?—пытаўся дзядзька
Якуб, хныкаючы з лазьні ў прымыльнік і назад у
лазьню ў аднэй кашулі без штаноў.—А хто тут
яшчэ скруціўся пад нагамі? Ай табе месца мала?—
узб'іўся ён на Лявона.

— Я...—адгукнуўся Лявон ціхім, сумным і злым
голосам.

— Ах, гэта вы?! Даруйце, Рыгоравіч!! Гэта я няў-
мысьля патурбаваў вас...—ня ведаў, дзе яму дзец-
ца ад сораму, дзядзька, і якраз тут, сагнуўшыся,
каб што-небудзь падаць пляменьніку, знашоў сваю
адзежыну: Лявон ці хто затаптаў тут яе нагамі.

А Лявону было так прыкра і так яму балела,
і такая злосьць брала яго на нікчэмную, падлыж-
ніцкую далікатнасьць цёмнага дзядзькі—такога
змалку дзён любага, дарагога, бо нешчасьлівага ў
жыцьці, дзядзькі Якуба.

У цяжкім настроі вараचाўся Лявон з лазьні.

Быў ціхі вечар. На высокім небе зьялі зорачкі, ліў месяц сваім сярэбраным, хоць і пазычаным, сьвятлом. Скрыпеў пад нагамі марозны сьнег. А Лявону было цяжка.

„Беларусь, беларусь! што ты цяпер ёсьць?“ зьвінела яму адна думка. „І што з табою будзе“, плыла другая.

А зорачкі блішчэлі так хораша на небе, і скрыпеў сьнег. І мерныя тужлівыя вершы ляцелі зьне-ткуль.

Мой родны край, краса мая,
З табой навек расстаўся я!..

„Не, не расстаўся я з табою, мой родны край,—думаў Лявон;—не расстаўся, але ў вялікай нязгодзе ўжо мы з табою... Ты не разумееш мяне, а я не магу згодзіцца з табою і з тваімі парадкамі“.

„З якімі парадкамі?“—вытыркнулася зьядлівае джгала мудрага змея з самага свайго заку-тачку души;—што ў мужыцкай лазьні табе ўжо нявыгодна мыцца, дык усё Цёмнальсьсе павінна перакуліцца перад табою?.. Падумаеш, які важны, вучоны, разумны, цывілізаваны зрабіўся! А чаму Цёмнальсьсе такое, ты ўжо менш думаеш! А як лёгенька дастаецца мужыку і той быт, які ён мае, ты ўжо менш думаеш!.. Ты ўжо забываешся, за-бываешся!..“

Тады струны сэрца задрыжэлі вялікім жалем. Маркотна-маркотна панясьліся ў памяці іншыя радкі прачытанага нядаўна вершу:

Мой родны край, як ты-ж мне мілы!

Забыць цябе ня маю сілы...

„Ага, вось так...—закруціўся ў сваім закутку зьядлівы мудры зьмей;—самае лепшае: забыцца на яго! Забудзь, забудзь!.. Ня ты ў нас гэткі першы, ня ты ў нас гэткі і апошні“...

„О, не!—змагаўся хлопец,—о, не! Ніколі я не адарвуся ад цябе! Але што рабіць, за што ўхапіцца, адкуль пачынаць?“

У мазгох адным момантам прамільгнула „Наша Ніва“ і невядомыя людзі, што яе пішуць, і Якуб Колас, і Янка Купала, і свае больш рэволюцыйныя таварышы—вучні, з якімі на фэрмскім полі, а часам ціханька і ў пансіоне пяюць „Вихры враждебные воют над нами“... ці „Адвеку мы спалі і нас разбудзілі“..., і быўшы яго рэпэтытар—бундавец, які рэволюцыйна настрайваў свайго вучня, але ніколі словам не заікнуўся ні аб якой партыйнай арганізацыі ў сваім горадзе і як туды паступаць...

Адным момантам прамільгнула—і было пуста. А так хацелася зараз узяцца, зараз пачаць будаваць усё на іншы лад, зараз нешта рабіць!

„Але што рабіць, за што ўхапіцца, адкуль пачынаць?..“

V

— Расьці, хмелю, глыбока, караніста, высока!..

З народн. песьні.

Лявон меўся паехаць у школу на посную куцьцю, перад вадохрышчамі, але стары конь нешта кашляў, а малады, як на тое, намуліў сабе троху плячо, дык прышлося адлажыць выезд на пару дзён.

І вось вадохрышчы, па волі сьляпых багоў— прыпадкаў, зрабіліся пераломным днём у Лявонавым настроі. Нават можна сказаць, што самы дзень вадохрышчаў яшчэ належаў да старых парадкаў, а новыя пачаліся толькі ўвечары.

Пэўна-ж, Лявон у царкву не паехаў. Але пасля паўдня, добра паабедаўшы, надумаўся ён схадзіць у Залужжа к Лейзару па свае бацінкі. І схадзіў, і ўзяў бацінкі, былі ўжо наладжаны, і йшоў ужо назад. Аж на вуліцы стаяў сват іхны залужанскі (яго дачка ды была замужам за дзядзькавым пляменьнікам). Ubачыўшы Лявона, ён пераняў яго, прычапіўся да беднага хлапца, як якая смала, і прост гвалтам пацягнуў к сабе ў хату на чэсьць.

— Ну хоць пасядзіце ў мяне, калі ўжо нічога ніякага ня хочаце,—цягнуў ён Лявона за рукаў і за гузік.

І каб ня сорам было перад людзьмі тузгацца з гасьцінным сватам на вуліцы, Лявон пашоў на чацінку.

Свацьця зараз саскочыла з печы, зьбегала ў клець, нарэзала поўную латушку сьцюдзёнага сырога сала і паставіла на стол. А меншага сына паслала к Лейзару пазычыць самавар.

Неўспадзеўкі трапіў наш Лявон у нуднае сіло і з цярплівай боязьню меркаваў, колькі яшчэ прыдзецца сядзець на гэтай чэсьці, пакуль пасьпее самавар. А вядома, што ў Залужжы, як і ў Цёмна-лесьсі, ня можа пасьпець самавар раней як цераз добрую гадзіну, ня глядзячы на самае пільнае паддзьмуханьне яго самаю шырокаю халяваю.

Тымчасам не драмаў і сват. Ён ведаў, што Лявон, як чалавек нябыякі, гарэлкі піць ня будзе, дык, папрасіўшы прабацэньня ў госьціка і даручыўшы жонцы вартаваць яго, каб не надумаўся бы часам уцячы, сам кінуўся, стары, да Лейзара па піва. І не пасьпела свацьця сказаць з гасьцём і пары слоў і накраіць пяць скібак хлеба, як сват, маўклівы ад пышнага пачуцьця, пераступіў парог з расьпёртымі кішэнямі, з выпнутаю пазухаю, і нават з рукава дастаў адну бутэльку.

Свацьця паставіла на стол пару нямытых шклянак і адзін шчарбаты кубак, а сват наліў.

— Ну, сваток! Давай бог... вып'ем-жа хоць піва, калі гарэлку зьневажаеце...—і ўзяў адну шклянку сабе ў рукі, другую падсунуў ён Лявону, а на шчарбаты кубак мігнуў вачыма жонцы.

— Будзьце здаровы!

— Піце-ка на здароўе!

Піва было нішто сабе,—трошачку гаркавае дзеля няпрывычкі.

— Закусіце-ж, сваточак, нашым салам!—абцёршыся, прыстала свацьця.

„Ай божа мой! ня хочацца мне сала!“ хацеў адпрашвацца госьць, але тут жа прачытаў у іх вачох нецярплівае ўпрашальнае чаканьне: ці ён будзе есьці сала, ці ён не?

І ўкусіў ён троху таго сыцюдзёнага сырога сала пасья піва і нядаўнага добрага сьвяточнага абеду,—і з душы стала яму вярнуць ад гэтага сала. Не хацеў ён яго есьці, дужа не хацеў.

А сват і свацьця, дзеля свае сьвятое беларускае гасьціннасьці, проста з нажом прысталі, каб ён еў дый еў.

„Грэбуе намі і нашаю ядою“, ужо стаў ён чытаць у іх сялянскіх, не прывычаеных маніць вачох. Ён спалохаўся, што во ізноў, ня хочучы, а-ткі пакрыўдзіць простых і сваіх людзей.

Ад бязвыходнага становішча ён накінуўся на піва... Піў столькі, што сват і асабліва свацьця нават здзівіліся, што гэтак ўпадобиў Лейзарава піва. „Мусіць, ад вучонасьці так,—падумалі яны абое;—усё-ж вучоным прямней піць піва, чымся простую гарэлку“.

Выпілі ўсё піва, а самавар яшчэ толькі-толькі пачынаў заводзіць ноты на грубейшы голас.

Язык Лявону тымчасам троху разьвязаўся, вочкі пасалавелі, і хітры, зусім цьвярозы сват тут добра сьцяміў, што вось цяпер-то можна хоць і пляшку гарэлачкі на стол паставіць.

— Э, я-ж думала, што сваток пагрэбуеце намі, доўга сядзець у нас ня будзеце, дык гэта я, шату-бату, паставіла сырое сала... Я-ж магу дзеля такога госьціка і яешанку спрагчы.

І завінулася прагчы яешню.

Пасьля падышлі свацьціны браты, маладзенькая і прыгожая дзяўчынка—сватава пляменьніца, два сватавы сыны, яшчэ і другія блізкія людзі,—і бяседа была вясёлая і бяз ніякіх прыкрасьцяй нікому. Адным словам, ніхто і нават сам Лявон ніякае завады або клопату, што нешта ёсьць ня так, ня чулі.

Калі-ж усё паелі-папілі і гарэхамі пачаставаліся,—было на дварэ цёмна. І хоць да Цёмналесься ад Залужжа і дзвёх вёрст ня будзе, аднак, здаволены сваток запрог кабылу і сам павёз яго да дому, і даставіў шыбка і добра з тымі яго бацінкамі.

Вось гэтак-то і стаўся перакрут у думках.

І калі сват, напіўшыся і ў іх гарбаты (а то-ж была і пляшка), пацалаваўшыся з усімі і найпрыемней з самім Лявонам, паехаў сабе на сваёй кабыле да свае хаты,—тады вечны сьляпы кірунак у жыцьці людзей і далей пашоў тут сяньня тым сваім торам...

Перш-на-перш наш Лявон, паслухаўшы загаду няведамае сілы, дастаў з скрыначкі крухмальны каўнярок і паддзеў яго пад каўнер кашулі сабе на шыю.

— Мусіць, наш Лявон сяньня гуляць мае пайсьці: хамуток надзеў,—жартліва сказаў Лаўрынька, прыглядаючыся к выпіўшаму брату.

Лявонька засьмяяўся.

Тады хлопчык заскакаў на аднэй назе і паяў насьмешным, але радасным тонам і голасам: „Хамуток! Хамуток! Хамуток!“

— Лаўрынька! Ты памыляешся,—сказаў вясёлы Лявон:—белы каўнярок ёсьць знакам цывілізацыі... толькі дзікуну ён здаецца хамутком.

— Ну, добра, добра! Будзь сяньня панам,—дазволіў яму патураюча Лаўрынька.

Потым зашоў у іхну хату кавалёў сын з Салаўёвых Машкоў; зашоў ён мімаходам, трошку вы-

піўшы, але пагаманіць аб справе. Стары Задума наказваў яго бацьку, цераз людзей, што будзе насталіваць сякеру і мяняць каню падкову,—дык ці яшчэ думаюць ці раздумаліся, а калі не, дык калі—у пятніцу ці ў суботу?

Зашоў кавалёў сын з гармонікам. За ім, ці, праўду кажучы, за тым гармонікам убіліся ў парог два хлопчыкі, бо думалі, што можа кавалёнак тут зайграе. Якраз за імі прышлі зараз і дзьве бабы і яшчэ дзядзіна пасядзец з маткаю—і селі на палу. За бабамі зьявілася дзьвёх маладух, два большых хлопцы і адна дзеўка—толькі паглядзец, бо думалі (з вуліцы ім так здалося), што сянья тут гуляюць. Пакуль-жа яны разглядаліся ў сваёй абмылцы ды жартавалі з кавалёвым сынам, просячы яго пайграць ім сянья там, дзе зьбяруцца гуляць,—прырынулі к Задумавым, ну як-бы па чыйму заказу, усім кагалам, хлопцы і дзеўкі, а потым і старыя і дзяцьвішча... Набухталася поўненькая хата.

Зазвычай адбывалася гульня ў Мікітавых або яшчэ ў каго, ды толькі-ж не ў Задумаў. А тут вось гэтак.

Спачатку бацька быў скрывіўся, бо яму здалося, мусіць, што і Лявон, як і заўсёды, ня вотта ласкава глядзіць на няпрошаных гуляннікаў. Аж не: Лявон загаманіў—як-бы ня той быў чалавек.

А потым, ну, а потым... Лявон наш гэтак разгуляўся, што ўся яго філэзофія разьвеялася дымам, прынамсі-ж, на гэты вечар, а там будзе відаць далей.

Кавалёў сын, ня доўга думаўшы, зайграў.

— Паскачце, маладыя! Чаго вы стаіце?—сказала ім Задуміха.

І скокі пачаліся.

Пакуль тое ды сее, Лявон ад столу перашоў да свайго ложка, у правым куце ад дзвярэй, ля самага парогу, пасядзеў там, адылі перасеў на суднік, што пры печы.

Дзеўкі і хлопцы, забыўшыся за тэй вясёлаю гульнію на асаблівую да яго ўважнасьць, заступілі яго сваім грудам,—і нейкім дзівам побач з ім сядзела курносенькая, але бойкая, нішто сабе дзяўчына—Лёкса Леваноўна. Лявон з ёю, некалісь быўшы малым, вадзіў на пасту коняй. Яна вадзіла, бо ў бацькі ня было сыноў, дык канюшкамі ў яго былі дочки.

— Чаму ты гэта, Лёкса, сядзіш, ня скачаш?—надумаўся, асьмеліўся Лявон пачаць з ёю гаворку, Няпрызвычайнае сэрца, у пэўнай меры адгароджанае ад даўнай прастасьці цывілізацыяй, чамусьці ў ім, разоў колькі, як дурное, тыхнула! Але нічога: зараз абляглося.

— Во каб з Рыгоравічам, дык-бы пашла!—адказала хітрая Лёкса.

Хаця тое „з Рыгоравічам“, заместа казаць *ты*, было яму пачуць нялюба, а выявіць ёй фальш, што не гаворыць з ім, як з кожным цёмналесцам, было ніякава,—аднак-жа, яе бойкасьць яму заўсёды падабалася.

— Ня ўмею скакаць,—адмовіўся Лявон.

— Невялікая-ж навука! Э!—шчупянулася яна:— можа Рыгоравіч умеецца і ня гэтакія скокі, толькі сароміцца гоцаць з намі—мужыкамі памужыцку...

— Ну, Лёкса! Як табе ня сорам так казаць? Што я?—ня той самы мужык? І, дадушы, кадрылі я скакаць ня ўмею.

— Дык пойдзем: я наўчу!—схапіла яго жартам за рукаў.

— Ой не, не, не!—адбіваўся хлопец.—Усе будуць сьмяяцца з маіх скокаў, усім ногі адтапчу...

— Ня будуць! Пойдзем!—учапілася дзяўчына.

— Ой не, не, не, Лёксачка! Толькі не цяпер

— Ну а калі?

— Пасьля, пасьля калі-небудзь, пасьля!

— Калі-ж пасьля? А-а!—раздумалася Лёкса;— можа дзеля таго ня хочаш, што са мною? Паскач з Рыпінаю!

Рыпіна была троху ў сьвеце і лічылася прыгожаю.

— Не, ні з кім ня буду, толькі з табою,—пачаў ужо на сьмешкі біць і ён.—А ты са мною хочаш паскакаць?

— Дый як яшчэ! Сама ня ведаю, як хочацца!

Так жартавалі яны, але скакаць усё-ж ткі не пашлі. Троху потым, калі Лявон спыніў гаворку і паглядаў, хітрун, у бок ад Лёксы, бо музыка маўчала і ўсім усё было відней,—падышоў да Лёксы Банадысёў батрак, схапіў яе за рукі і пацягнуў на польку, бо музыка якраз сарвалася як з ланцуга,—самым вясёлым хадуном.

Ужо тая цёмналеская батракова протасць была ня вельмі да спадабы Лявонавай культурнасьці і далікатнасьці з дзяўчатамі, але што-ж? Лёкса-ж была невінавата, што Атрахім схапіў яе за рукі і пацягнуў.

Затое справа наладзілася добра апасья, калі кавалёў сын змарыўся і сталі гуляць у лёпушкі. Папраўдзе, гульня дзяціная, але гуляюць у раздураны час і большыя.

Можа хто з людзей высокае цывілізацыі ня ведае тых нашых „лёпушак“ ці пасьпеў ужо забыцца, што гэта за штука, дык уявіць сабе іх дужа лёгка. Адзін, а найчасьцей адна—званая „бабаю“—сядзіць на лаўцы, а ўсе гуляюць. Кладзецца тварам у калені „бабе“ адзін хто з гуляннікаў або гулянніц і кладзец адзаду на сябе руку дагары далоняю. Другі нехта з іх б'ець яго па руцэ, „лёпае“. Хто ляжаў, павінен угадаць таго, хто біў, каб ён лёг замест яго. Калі-ж не ўгадае, кладзецца сам ізноў.

Ніхто-б ніколі ня даў веры, што і Лявон будзе з усімі разам гуляць у лёпушкі. А неяк гэтак сталася, што стаў гуляць. Спачатку шлёпаў яго найчасьцей Лаўрынька, бо чужыя сароміліся. А з дзяўчат найсьмялей першая шлёпнула Лёкса... Шлёпала яна шчыра, з смакам, і, нарэшце, ён мусіў класьці руку троху ніжэй, каб не балелі пасья храсткі. Ня дзіва, што яе руку ён мог пазнаць адразу, і мусіла часта класьціся і яна. Шлёпаць Лёксу было шмат ахвотнікаў, і як перасталі сароміцца Лявона—шлёпалі яе па дзьве і па тры асобы наперабой і толькі: лёп-лёп-лёп! Лявон лічыў, што гэта нарушае правілы гульні, але дараваў, і часам шлёпаў наперабой і сам, толькі што ня гэтак дужа, як другія, бо шкадаваў яе храсткоў—храсткоў яшчэ худых, бо маладых дзявочых.

Пасья лёпушак гулялі ў далікатнейшую гульню, у споведзь, што наўчыўся нехта ад настаўніц,

ці-то з гораду яе прывёз хто. І ўзноў-жа неяк вышла, што Лявон быў зроблены папом, а Лёкса была ў яго спаведніцай.

— Ну чым-жа ты, сястрыца, грэшная?—з наўмыснаю жартліваю паважнасьцю, але з трошку тыхаючым сэрцам спытаўся ён, апынуўшыся з дзяўчынаю вочы ў вочы пад аднэй вялікай хусткаю на галаве, замест папоўскае эпітрахілі.

— А во чым!!—куснула яго раптам Лёксачка за вуха і з вясёлым сьмехам скочыла з-пад хусткі. І хоць Лявон быў зьбіты гэтым з панталыку ў сваёй саромлівай надзеі пацалаваць яе пад хусткаю, але і гэта балазе!

Гулялі ў Задумавах тым вечарам і доўга і ўваўсе ўсякія гульні. Між іншым, „сеялі хмеля“: хадзілі гужам, узяўшыся адзін за аднаго, па хаце, „хмелем“ быў Лявон, і ён стукаў чапялою па зямлі, як павадыр кійком, а ўсе пялі:

Расьці, хмелю, глыбока,
Расьці, хмелю, глыбока,
Караніста, висока,
Караніста, висока!

А Лёкса дужа шчыпала „хмеля“...

Пасьля-ж, калі хадзілі карагодам і пялі: „Падушачкі, падушачкі ды ўсё пухавыя: каму хачу, каму хачу—таму падарую, каго люблю, каго люблю—таго пацалую“,—усе чуць ня гвалтам—прызмушчалі чырвоную, з бліскучымі вачыма, Лёксу пацалаваць Лявона, але ён, на жаль, хацеў гэтага так нясьмела, так нясьмела, што і яна рабілася нясьмелаю—і ня важылася пацалаваць яго.

Вучыся, нябожа, вучэньне памога
Змагацца з нядоляй, з няволяй...

Янка Купала.

О, вы—шчасьлівыя і нешчасьлівыя дзянькі ў людзкім жыцьці! Няма рады ўсьцярагчыся ад вас, бо схаваным ёсьць ад людзкога веданьня, на які час вы прыпадаеце, калі вы прыходзіце і калі адходзіце. А, мусіць, прыдзе залатая пара, што перастане людзкое племя верыць у вас, і тады ўжо згіне ярмо, якое ўскладаеце вы дагэтуль на тое племя.

На жаль, Лявон жыве ў малакультурную эпоху, калі ня хочучы многія людзі мелі веру ў шчасьлівы і нешчасьлівы дзень.

І вось прышоў падобны дзень, хаця Лявон спачатку думаў, што ён будзе яму шчасьлівы, і ў яго працягу ён ня лічыў належна бяду бядою...

Аднак, ня варта забягаць наперад, бо што такое шчасьце і што такое няшчасьце—пазнаецца заўсёды ў канцы ўсякае справы.

... Ах, ну ці-ж гэта ня нуда сядзець на лекцыях першы дзень пасья каляднага канікулярнага гуляньня, толькі ўчора прыехаўшы з свайго родненькага Цёмналесся і ўлюбіўшыся там у дарагою, слаўненькую Лёксу?

Лекцыі—такія-ж доўгія; цягнуцца яны, цягнуцца... званка чакаеш, не дачакаешся.

На першай лекцыі—лекцыі жывёлагадоўлі—выкладчык Пашкін, кароценькі, але вагою на пяць пудоў, і з вялікаю, буйнаю галавою, ён-жа старшыня і кіраўнік тутэйшага гуртку эспэрантыстых,

родам вельмі окаючы расіец-кастрамец, сорак пяць з зацяжкаю хвілін пералічаў усе адзнакі, па якіх найлепей пазнаваць малочную „ко-ро-ву“. І ў беднай галаве,—ня гледзячы на Лёксачкін абраз, які засеў там на ўсе вякі і на ўсе часы,—усё-ж ткі мусілі застацца з лекцыі тыя галоўныя адзнакі: „вялікае малошнае люстэрка“, „глыбокія малошныя равочкі на баку“ (дзе якраз праходзіць нейкая жыла) і „гэткія-ж равочкі на хрыбціне“ (бог сьвяты спомніць, паміж каторых там пазвонкаў). І яшчэ застаўся, як з кожнае пашкінскае лекцыі, кастрамецкі спосаб вымаўляньня—о, о, о: корова, солома молоко...

Другая лекцыя—расійская літаратура. Выкладчык Дуб-Дубовіч, па празьвішчы-то, мусіць, беларус папоўскага або шляхецкага карэньня, а з пераконаньняў заядлы вялікарасійскі патрыота і офіцыяльны сябар тутэйшай арганізацыі „констытуцыённа-дэмократаў“, сорак пяць хвілін—праўда, без зацяжкі—расхваліваў як мог дзяржавінскую оду „Бог“. І ў беднай галаве,—ня гледзячы на Лёксачкіны песьні, якія заселі там пасья гуляньня на вадохрышчы, мусіць, на ўсе вякі і на ўсе часы,—усё-ж ткі засталася: „Ода „Бог“, напісаная гэніяльнаю рукою расійскага поэты слоўнае кацярынінскае эпохі, Гаўрылы Раманавіча Дзяржавіна, перакладзена на ўсе культурныя мовы Эўропы і нават на мову прабуджаных да культурнага жыцьця сыноў Усходзячага Сонца—мову японскую!“

О, вы—шчасьлівыя і нешчасьлівыя дзянькі ў людзкім жыцьці...—можна было-б на гэтым месцы ізноў завесці цэлую рацэю. Ды ці ня лепей адкі-

нуць „старыя словесы“, і не „па замышленію Баяню“, а зусім проста сказаць: трэба-ж было пад гэты час трыумфавання оды „Бог“, трэба-ж было Задуме неасьцярожна заварушыць пад партую апошнім нумарам „Нашае Нівы“—так што заўважыў Дуб-Дубовіч. Заўважыў названейка газеты і, замест усякай іншай кары, сказаў гэтак: „З пэўнага поваду я прымушаны дадаць, што на мовах някультурных ці такіх, прыкладам, як... (ён тут асабліва націснуў)... як беларуская падгутарка паўдзённа-вялікарускай гутаркі ў мове адзінага вялікага расійскага народу, выказаць магутнасьць, веліч хараства, патужнасьць гэтае слаўнае оды слаўнага поэты—немагчыма!“ Пачырванеў Задума, як макаў цьвет.

Трэцяя лекцыя—глебазнаўства. Выкладчык на імя Глеб Глебавіч Рамашкін, а па комплекцыі вялікі, сьветлаўласы і з белымі, як без вачэй зусім, расьніцамі дзяцюк, родам з матушкі Масквы, надаваў чамусьці надзвычай важнае значэньне слову „глеба“. Ён пераходзячы якраз да гэтага разьдзелу, ён сёньня хвілін сорак паўтараў, расхінуўшы свой вялізарны сіні камзол з арламі на жоўтых гузіках і ўзяўшыся за камізэльку абедзьвюма рукамі каля пахаў, ходзячы і прыгінаючыся як артыста, паўтараў сіпатым тэнарным басам так:

— Почтва... почтва... почтва... это есть верррхний, более ілі менее рррыхлы... да-а, более ілі менее рррыхлый слой землі, покрррыты дерефьямі, кустарррнікамі, полллукустарррнікамі, тррравамі.

І тут шыбка-шыбка пералічаў, якімі травамі і чым яшчэ:—тррравамі: однолетнімі, двулетнімі і

многолетнімі... гррррбіамі! лішаймі! мхамі!.. пофто-
ріте кгаспадін Задума!

О, бедны ты наш Задумачка! Загіпнотызаваны
артыстычным рррыканьнем і артыстычнымі ррру-
хамі кгаспадзіна выкладчыка Рррамашкіна, ён мог
паўтарыць толькі гэтак:

— Почва... гэта ёсьць... больш ілі менш вер-
хніх...

— Тпрфу-у-у!..—рагочуць хлопцы.

—...Пажалста, без шуму! Продолжайте, кгаспадін
Задума! Да-а, ррразумеецца, веррррхній...

— Больш ілі менш рыхлы слой, пакрыты адна-
летнімі, двулетнімі і многолетнімі дзярэўямі...

Хлопцы ізноў фыркаюць. Усьмяхаецца і Рамаш-
кін Дужа міла ашчэрыўшыся, а потым арты-
стычна сьціснуўшы ў канцох разрэзу рот, ён ці-
ханька жартуе:

— Да-а і фамілію вам кгасподь дал... задумы-
вацца...да-а!—Аднак, дзеля свае добрае натуре, ён
ня робіць больш ніякае ўвагі, а пачынае сам ка-
заць яшчэ разок, што ёсьць такое глеба. Ды зараз
трашчыць званок і рэшту лекцыі Глеб Глебавіч
просіць („Прррашу... да-а!..“) выўчыцца па яго за-
пісках, друкованых на шапірографі і паступіўшых
у продажы ў кніжнай краме мадам Хейфец.

Чацьвертая лекцыя—хімія, колькасны аналіз—
была самая нешчасьлівая. Гроза—выкладчык пры-
шоў, выпіўшы таго, што ў арганічнай хіміі вядома
пад назовам „цэ два аш пяць о аш“ (C_2H_5OH). А
выкладаў і ён таксама па запісках,—ня дзеля аса-
бістае славы, не!—а таму, што хоць і прызнаваў па-
трэбу падручнікаў у сучаснай школе, але ўсе, іс-

наваўшыя ў расійскай мове, раз і назаўсёды зганіў, шануючы толькі нямецкі. Быў ён родам з Пазнаня, зваўся Ян Янавіч фон-Заёнц, політыкай цікавіўся мала, але так ненавідзіў палякоў, што запісаўся ў „Саюз рускаво народа“ і быў там самым акуратным платнікам сяброўскіх складак. Прадыктаваўшы бяз краю-крайняга даўгую формулу, ён сонным зьлюшчым і панямецку пэўным ува ўсім чыста гола-сам узяўся растлумачыць, што мела значыць формуля ў вялікіх тайнасьцях навукі хіміі...

А Лявон, узгадаваны на ціхіх дробна-ўласьніх сялянскіх ідэалах, тымчасам так салодзенька задумаўся! Ён лятуцеў: вось каб адкупіць у пані балота „Мох“, што побач з цёмналескім полем, правесьці там канаўкі, залажыць дрынаж, асушыць, паскарадзіць, пасеяць розную траву... Вось ён будзе сабе чысьценькую хатку—і будзе жыць там з Лёксаю. Увечары, калі заходзіць сонейка, яны будуць адпачываць ад працы, вячэраць пад зялёнаю бярозаю на цёплым вольненькім паветры.

— Пофторіте, Задума, как, следофательно, получается эфта кіслая фосфорно-кіслая соль?

Зьбялеў Лявон, як тая беленькая крэйдачка ў вечна-дрыжачай п'яніцкай руцэ фон-Заёнца, узняўся, стаў, стаіць...

— Не слушаєте?—сказаў фон-Заёнц—Коемфуждо по делом ефо...—дадаў ён славянскі тэкст у ісьціна-расійскіх вуснах абнямечанага паляка, што азначала: „кожнаму па яго заслугах,“ і цьвёрда, толькі трошку дрыгнуўшы рукою, вывеў нешчасьліваму Задуме страшную, асабліва для скарбова-коштных вучняў, двойку.

Пасьля лекцыі вечна-вясёлыя сябры, каб супакоіць засмучанага Задуму, абступілі і разьвесялілі яго так:

— „Не слухаеце?“ А, закахайся, галубок! (Казалі на здагад, а лучалі ў самае сэрца, гады). Замаркоціўся коця-варкоця! Так-так! Ну, якая-ж яна? Чарнявенькая? (Тут троху мыляліся, бо Лёкса-ж русявая). Як зоркі, вочкі, крумяны шчочкі? Ай ды наш Лявон! А дзе-ж яна вучыцца? Мусіць, папоўначка, епархіялка? Ай шляхцяначка? Ай яўрэчка?

Так жартавалі вечныя дуронікі, а Лявон сумна разважаў... Не аб двойцы не!—усё гэта палепшыцца! Ён разважаў аб тым, што бедная Лёксачка засталася без навукі, і нават невядома, ці здолее прачытаць яна і яго ліст, калі ёй напісаць, як сумненька яму тут без яе... Вось аб чым былі развагі. „Ат, няма нічога!—зьмірыўся ён нарэшце;—друкаванае-ж у кніжцы яна добра разьбірае... толькі што піша ня вельмі...ць! Э, ці ў пісьменнасьці ўсё шчасьце? Каб было можна, пэўна-ж і Лёксачка не засталася-б без навукі... О, гэтая беднасьць, гэтая несправядлівая соцыяльная няроўнасьць! Будзьце вы прокляты ўсе, хто ў чорнасотніцкім „Саюзе рускаво народа“. Хай жыве соцыялізм! Слава ўсім змаганьнікам за лепшую будучыню чалавецтва!“

Так разважаў Лявон, пашоўшы вялаю хадю на абед, так разважаў ён і абеданьшы, разважаў з нямым біцьцём сэрца. Ён так узварушыўся, што ледзьва стрымаў сьлёзы, калі еў з супам піражок і думаў, што ні бацькі яго, ні Лёкса, ні ўсе цёмналесцы, апрача яго, як і цэлыя тысячы і мільёны

бедных людзей ня маюць магчымасьць на тыя піражкі... Такія рэфлексіі былі ў яго заўсёды, калі прыяжджаў у горад з вёскі.

Па абедзе, калі ў працягу дзвюх з паловаю гадзін у пансіоне павінна быць ціха, сонна і нудна, закаханаму чалавеку найлепшы ратунак—хадзіць аднаму па шосы ў полі і, наставіўшы каўнер ад ёдкага ветру слухаць і як гудзяць далёкім сьветам тэлеграфныя стаўпы, і строіць бясконцыя развагі па сваёй натуры. Паціху сунецца звычайны, а ўжо пасьялкаядны зімовы вечар, і сьцюдзёная мэлянхолічная поэзія сьціскае сэрца.

Лявон так і зрабіў. Ён хадзіў там сёньня, аж пакуль добра не пазяб, што-ткі прысілён быў ісьці назад у пансіён.

Яшчэ раз к астатняму стаўпу прыпаў ён левым, укушаным Лёксачкаю, вухам,—і з асабліва войстрым і глыбокім сумным пачуцьцём зьліўся мысьлячай душою з гэтым аграмадным лікам розных, дзіўных, маркотных, абняўшых увесь сьвет, гукаў-шумаў у гудзеўшым ад ветру тэлеграфным стаўпе.

— Гу-гу-гу!—пяяла там сусьветная гісторыя ў сугалосьсе з яго ўласнымі думкамі.

— Бом-бом-бом!—жалілася, як вецер і дождж, і плакала, як бяздольны чалавек ці хворае дзіця, бедная бацькаўшчына Беларусь, просячы аб сваім вызваленьні, аб адраджэньні свае культуры.

— Шу-шу-шу..—шапталася там людзкае гора, людзкае шчасьце...

І, адным словам, гаманілі там усе змыслы вечнасьці, журба раскіданых прастораў і трудныя шляхі на іх ідэйнага чалавека.

— Кахаць, вучыцца і працаваць дзеля вызваленьня Беларусі!— сказаў сам сабе Лявон Задума і пашоў у пансіон.

Усе вучні пасья каляд ужо зьехаліся, і ўвесь будынак пансіонны ад чацьвертай гадзіны да шостай—па абедзеным адпачынку да падрыхтоўкі лекцыі—гудзеў і грымеў.

Можа быць, горды і самотны дэмон, пралятаючы над пансіонам гэтаю парою ў горняй чорнай вышыні, чуе тут толькі такі самы шум, які бывае ў пчаліным вульлі, калі па ім стукнуць увечары колькі разоў, а тады прыкласьці вуха й слухаць. Шум бывае досыць музыкальны, але ціхі, мізэрны. (Між іншым, добры зямец сам гэтага ня зробіць і другога не пахваліць).

Але на мове нявысокіх ад зямлі стварэньняў будзе лепш сказаць, што пансіон у гэтую пару шуміць—часам, як бабы ў цёмналескай лазьні, часам, як богамольны „стары закон“ у юдзейскай синагозе, а часам, як сябры беларускай грамадзкай установы на агульным сходзе або нават паседжаньні.

У гэтую пару пансіонэрам дазволена пяць, іграць, скакаць і наагул „шумець“.

І пансіон шуміць, заняўшыся хто чым... А ёсьць тут хлопцы розных нацый і народнасьцяй і розных соцыяльных укладаў жыцьця ў вялікай расійскай імперыі; яны прыехалі здабываць навуку ў Беларусі дзеля таго, што беларусы, па сваёй клясычнай бед-

насьці і гэткай-жа цямноце, не займаюць тут на школьных лавах асабліва (дый не асабліва) шырокага месца...

Вось акуратны як у навуках, так і ў выпіўцы, так і ў музыкальных справах, белабрысы латыш Бэрзінь ужо добрую гадзіну выводзіць у пустой клясе на скарбовай скрыпцы і па скарбовых нотах гамы. Ён пільнуе, каб локаць левае рукі быў чуць-чуць-чуць відаць правым вокам; каб шыйка скрыпкі была ў пальцах левае рукі, а не ляжала-б на яе далоні; каб правая рука згібалася-б толькі ў кісьці, а ня ў локці... І бедная скрыпка раве, як зарэзаная.

Вось пэўны, але не самахвальны ў сваіх здольнасьцях эстонец Янсен іграе таксама на скарбовай, але добрай мандоліне вальс „На сопках Манджуры“, што ўвашоў у моду пасьяля Расійска-Японскае вайны,—і аж у сантымэнтальнага Янсена блішчаць на вочах сьлёзы, пэўна-ж, ад сумнай музыкі, а не ад вайны.

Вось даўскі казак Рысякін, на мянушку „Бегамот“, галёпае ў ніжнім паверсе, у салі з плінтусоваю падлогаю, як той кавалярыйскі конь на кордзе. Ён самастойна вучыцца скакаць мазурку, каб не плаціць без асаблівае патрэбы за скочную навуку ў школе скокаў знамянітага на ўвесь тутэйшы горад артыстага з самае Варшавы, Їсака Шпрынглера.

Вось кіраўнік школьнае царкоўнае капэлі, прыгожы аляганцік Пеця Мыльцаў, спачатку ходзіць і бурчыць, каб мець на векі ў слабой памяці парадак дыезаў і бэмоляў...—„фадосольрэлямісі, сімілярэ-сольдофа... фадосольрэлямісі, сімілярэсольдофа!..“—

чуецца ад яго хуценька-хуценька, многа-многа разоў. Потым, салодка задуманы, ён ціханька курняўкае маркотныя романсы, пэўна, уяўляючы сябе ў пакоях самога пана дырэктара на імянінах маладзейшае дырэктаравае дачушкі.

Вось чорны, як жук, украінец Яўхім Грыцюк, заклаўшы рукі за сьпіну, грэе ля грубачкі плечы і апавядае, як хадзіў ён калядамі ў залатаноскім павеце на вечарніцы... Наўкол яго найбольшы груд хлапцоў і часам гэткі рогат, што ажно столь дрыжыць і з яе сыплецца аблезлая пабела, а сьвятло ў вялікай круглай вісячай лямпе фірмы „сонца“ мігае і мітусіцца. Толькі сам Яўхім не сьмяецца, а трошачку ўсьміхаецца.

А вось мяшанец з расійскай і беларускай на-роднасьці, троху сухапары, але здаровенькі сыноч поўпанка з Рослаўшчыны, Ражкоў, забраўся ў гардэроб, бяз концы перабірае ў сваёй скрыні дабро і кніжкі, і бязупынку, рупліва паядае то кончык жаўбасы, то кавалачак пампушкі, то мачоны яблык, то камочак салодзенькага сыру, то усяго таго па-троху, чым надарыла Смаленская прырода яго мі-лых і ня скнарных для свайго сыночка бацькоў-падпанкаў.

А вось і ён, наш стоўп пальшчызны, дваранін з Барысаўскай засьцянкавай шляхты, сам пан А па-лінары Лапць-Лапцеўскі, з якім вучні-маскалі, не ўзгадаваныя падалікатнаму, маюць звычай драж-ніцца тымі словамі: „Благадару, я ня куру, бо ваш табак, як трапка“... (каб паказаць яго цьвярдое для іх „р“). Пагаліўся, пачысьціў баціначкі, па-мыўся (раз на тыдзень) дарагім „Сакрэтам харас-

тва“, зачасаўся, як цырульнік або ангельскі прэм’ер-міністар, узьдзеў манішку і манкеты, абліўся нязвычайна пахнючаю парфумаю, абгарадзіўся партамі з усіх бакоў, паставіў ля сябе яе картку ў асадцы з чарвівых чарапашак... і піша... піша ёй... уздыхне, падумае, салодка закоціць маленькія і глыбокія вочкі... і піша... Сьцержэцца ісьці там гэтым часам! Пан Апалінары зробіцца з вамі заклітым ворагам навекі, калі вы хоць троху кінеце сьмяшлівым вокам.

Ну, а Лявон?

Ходзіць ён, ходзіць, як няпрытульны, з кута ў кут, па ўсім пансіоне ходзіць... Часам падыйдзе да акна і, як замучаны поэта, пажурыцца ў незамерзлы кавалак шыбы, як там, на дварэ, ужо цямнее рана-невясёла, бялеецца сіня-сыпучы сьнег, круцяцца ў паветры марозныя сьняжынкi, дзьме-замятае касякамі сьнегу замятуха,—і смутна-ж яму, смутненька на сэрцы, і нудна-ж яму, нудненька ўсё навакол.

Охо-хо-о! Сярод гэтага пансіоннага клуму й гоману, а злашча паглядзеўшы на сьнег і на пустую вуліцу, стаіць яму ўваччу дарагая Лёксачка, як другім часам, калі-б ня былі заняты думкі, стаяла-б яму ўваччу двойка, што-ткі заляпіў нягодны Заёнц па хіміі.

Праўда, ня столькі, можа, стаяла сама Лёксачка, колькі тая салодкая, паміма волі троху лісьлівая думка, што вось і ён так дужа пакахаў, мучаецца... Сэрца прыемна млела ад успамінкаў, як сядзелі яны ўдваіх на судніку першы раз, як стаялі потым

у сенцах, у куточку, як... ай, ой, што гэта было... пацалаваў яе... як ён асьмельваў яе ў тым іхным такім харошым, чыстым, увазвышаным каханьні, бо яна ўсё, дурненькая, баялася, што ён вучоны, а яна простая...

VII

Што напісана пяром—
ня вырубіш тапаром.

Народная прыказка.

Гардэробная лямпачка на століку-шафцы ціха і змрочна, жаўтава сьвеціць, у коміне вецер паціхеньку сьвішча, унізе, у першым паверсе на гітары йграюць, і тужлівыя, прыгожыя, пустыя гукі так і лезуць з нейкай ціхай пакутай і ў вушы, і ў сэрца, лезуць і жмуць пад грудзьмі...

Пад уплывам тых гукаў так хочацца адчуць у словах на пісьме сваё каханьне, так хочацца асьведоміць яго ў сабе, як нешта першае самае важнае ў жыцьці, прычым ідзець ён, Лявон, справядлівым шляхам ідэйнага і сумленнага чалавека, шляхам добра, праўды і хараства...

12 студня 1910-га году.

Ці здарова ты, мая даражэнькая, мая любенькая, мая прыгожанькая Лёксачка?

Ах, чаму я гэтакі шчасьлівы, што спазнаўся з табою, Лёксачка мая, і нешчасьлівы, што жыву так далёка-далёка? Здаецца, кінуў-бы тут, рынуў усёчыста і паляцеў-бы да свае Лёксачкі хоць на адну-адну хвіліначку.

Ня есца мне тут і ня п'ецца мне тут без цябе, Лёксачка! Усё думаю і думаю, калі-то ўбачу? Доўга як чакаці...

Як-то жывеш ты цяпер? Ці здаровенька? А ці бываюць вечарыны? Ці прыяжджалі к нашым Цёмналескім дзеўкам сваты? А можа хлопец наш каторы высватаўся? А к Банадысёвым у супрадкі хадзіць табе ня раю: іхны батрак мне надта не спадабаўся,—такі буян. І мяне дзівіць, што ты так любіш скакаць з ім польку. Ці мала лепшых хлопцаў ёсьць? Але ты не падумай чаго-якога, гэта я толькі так, бо я-ж павінен цяпер клапаціцца аб табе і пад сваёю абаронаю весьці цябе па жыцьцёвым шляху сярод усякіх ворагаў. А людзі калі сьмяюцца—няхай сьмяюцца, ці каму закажаш не сьмяяцца? Але ведай, Лёксачка, што ты, ты ў мяне адна, мая першая і апошняя... Лепшай за цябе ня знойдзецца мне ў цэлым сьвеце! Ня будзь смутная, прашу цябе,—што сказаў, на тое не забудуся, вось толькі скончу школу, ужо-ж нядоўга.

Марку я пасылаю табе ў гэтым заказным лісьце. Паперы купіш у краме ў Мэндаля, у Целяпенічах. У яго-ж і напішы мне ліст,—сама, каб ніхто ня ведаў. Адрас напіша табе Этка, яго дачка. І лісты мае будзе перадаваць яна, бо я буду пісаць на яе імя з перадачаю табе. А дзеўкам ты нічога не кажы. І майго лісту Этцы чытаць не давай, а чытай сама, я пішу так, што павінна разабраць усё.

Ну, а затым і аставайся здаровенька, мая красачка, мая журавіначка! Цалую цябе, Лёксачка, на ўсю сілу. Абшчапіўшы за шыйку, жалею, мілую на ўсю сілу. Люблю цябе, люблю! Лёксачка любая! Лёкса, Лёксачка!

На векі-вечныя твой Лявон.

Так пісаў Лявон у той самы дзень, першы па сваім прыездзе з Цёмналесся, калі і Рамашкін з хлопцамі над ім пасьмяяўся, і Дуб-Дубовіч цяжка мову яго родную зьняважыў, і фон-Заёнц двойку па хіміі заляпіў, і ўвечары замучыла любоўная журба. І аднак-жа ня лічыў тады Лявон, што дзень той, 12-га студзеня, нешчасьлівы для яго дзень.

А хітры, мудры зьмей, што сядзіць у самым сваім закутачку душы, хацеў-ткі пашаптаць неспрактываванаму хлопцу: „Ой, Лявон, Лявон! Ужо колькі бед прыняў ты ў працягу аднаго дня за любоў сваю. Дык хоць-жа ты ёй сёньня ня пішы... пачакай троху, абдумайся. Ато, братку, ад шчасьця да няшчасьця дужа блізка... А што, калі яна сама не расчытае і пакажа твой ліст каму другому?...”

І ганіў сам сябе Лявон за такія нехарошыя думкі, а яны, як знак эгоістычнае прыроды і благога ўзгадаваньня, самі, супроць яго волі, лезьлі яму ў галаву. Гнаў іх, як брыдкую непатрэбшчыну, як тое, што псуе новага лепшага чалавека, як тое, чаго не павінна быць у ідэйнага і сумленнага чалавека...

А пракляты той мудры зьмей шаптаў: „Ня ўжо-ж ты гэткі малады ажэнішся? Гэта-ж табе ня кіслая фосфарна-кіслая соль“...

І хацелася пісаць яшчэ, каб выпісаўшы на папэры—зацьвердзіць яшчэ лепей усё тое, што бараніла яго погляды, што паказвала яму шлях у жыцьці.

Насьмешлівы Максіме, мой даражэнькі таварышу!

Вітаць цябе новым годам у гэтым лісьце ня буду, бо я паслаў табе адкрытачку з Цёмналесся. Ці дашла яна, ай не?

Як жылося мне ў нашым глухім куце, пісаць ня хочацца,—сам добра ведаеш, як живу я там, калі прыяжджаю з школы.

Ведаеш... Не, браце, насьмешлівы Максіме, не здагадаешся, што стала з тваім Лявонам: ён цяпер зусім другі чалавек!

Я цяпер і сам дзіўлюся, як гэта я мог даўней, у тыя гады, а нават яшчэ троху й сёлета, праседзець у сваёй хаце цэлыя каляды, нікуды не паказваючы носу? Бывала, у царкву ня ежджу,—хоць і ня хочацца тым крыўдзіць пабожных бацькоў,—бо сучасная вера—ашуканства; у радні свае ня бываю, бо радня мая—з рабскімі поглядамі, бачыць ува мне будучага пана і прыкра тым выстаўляецца; на йгрышчы не хаджу, бо што я там знайду?—тупых дзевак, буянаў-хлопцаў, расійскую лаянку і ўсякую брыдоту, карты, гідкае скалазубства, насьмяханьне над маімі словамі аб лепшым, зусім ня гэтакім жыцьці; у дровы з татам і то ня хочацца, бо лыжкай гора не накорміш; і так далей, і так далей... і, так далей. Валяюся сабе тыдні тры ў хаце за кніжкаю ў гордай адзіноце і гняту маладыя, здаровыя імкненьні горкімі развагамі: „Такая доля мужыцкага сына з вёскі, што пашоў вучыцца“. Скваруся сам у сабе, ня бачачы сьледу...

Вось была філэзофія!

Чырванею цяпер: які-ж я дурус быў!

І адна злая ўцеха ў мяне: ці я адзін такі задаўся? Многа ў нас такіх дурусаў. І ты, насьмешлівы Максіме, і ты... Пямятаеш? Цяпер, жывучы ў іншых умовах, забыўся можа на тое? Цяпер, за сваімі шырокімі паглядамі маіх маленькіх, вузенькіх, сялянска-беларускіх, можа, і ня ўбачыш? Эх, многа аб чым маю пагаманіць з табою.

Я адрадзіўся! У мяне новая пляцформа... Толькі, Максіме, ня сьмейся, што я йшчэ дужа малады і яшчэ вучань. Памятаеш, ты й сам кідаўся ў розныя бакі.

Дык я адрадзіўся!

А ўсё, ведаеш, хто?—Адна цёмналеская дзяўчынка... Толькі ты ня сьмейся: ну я, здаецца, улюбіўся... і ўсё.

Бліжэй, бліжэй—пасядзеў я з ёю, пагаманіў,—якая слаўная дзяўчынка! Як я раней таго ня бачыў? Заклуміў галаву кніжкамі сам сабе, дык затым хіба.

А цяпер... Кніжкі то чытаю, ня бойся. Але й на йгрышчы пайду; і ў царкву, хоць-бы для пацехі бацьком, зьезджу; і к свату ў госьці пайду; і ў дровы з татам, ато й адзін, паеду... І ўжо за гэтых колькі дзён троху паправіў справу. Вясёла! Мама рада. Толькі тата трохі не разумее мяне. Ну, нічога: яшчэ болей папраўлюся, як паеду ў Цёмналесьсе на вялікдзень, і тата зразумее, што я новы, што я іншы, што я лепшы.

У гэтым уся поэзія нашага народу. Толькі мы гадуемца на чужым грунце і забываемца добра разумець свой уласны грунт. Ня сьмейся, што я

йшчэ вучань, а бяруся так разважаць. Як пазнаўся я з сваёю любоаю дзяўчынкаю, я многа ўцяміў. А то мы ня ведаем, у чым поэзія нашага жыцця, хараство нашага жыцця. Бо што-ж?—Тое лепшае, чалавецка-беларускае, што ўзгадала ўва мне сям'я (і то ня ўся наша сям'я), тое даўгі час выкараняла ўва мне расійская школа. Ну ці-ж наўчыла мяне школа любіць сваё беларускае, даражыць хараством роднае прыроды, праняцца гармоніяй родных зьяў? Чаму нас вучылі!

Во й вісі паміж неба й зямлі. Ці рві з душы роднае карэньне і адракайся роднае хаты, ці ўцякай ад панскай вопраткі і цягайся за прымітыўнаю дзядоўскаю сахою.

О, трудна, браце Максіме, нам, беларускім мужыцкім сыном. Мы выпаўзаем з сваіх хат і, папраўдзе (толькі ня сьмейся!), маем-жа нейкую зямельную сілу ў сабе, гэта не мая навіна, але хаваемся з сваімі ідэаламі, нясьмела азіраемся на новай дарозе, шукаем вачыма прыпынку і, не патрапіўшы злучыцца грамадою і пайсьці сваім шляхам, распываемся патроху ў гнілым балоце зьедзеных модем чорных польтаў...

Выўчыліся! Вышлі ў людзі! Сталі панамі...

Я не хачу так!

Дык вось, браце, пішу табе, а йшчэ йграюць мне ў вушох скамарохі, яшчэ пяюць дзяўчаткі родныя песьні, прад вачмі так і мітусяцца хлопцы й дзеўкі ў скоках. Ня горш нашы Лёксачкі, з якімі мы вырасьлі, за перашпіленых ненатуральных гарадзкіх паненак. Ай, што я... у горадзе ёсьць слаў-

жня дзяўчаты. Дык вось... Сьціснула яна ў адказ маю руку і на пытаньне маё хлапецкае засаромілася, засмуцілася, схіліла галоўку. „Ага... ты-ж бачыш“...—кажа. Зашчымела, зашчымела, браце, мне сэрца!

Я і скакаць наўчыўся, з ёю польку скакаў,—скокі не такі ўжо грэх...

Толькі табе хвалюся, даражэнькі Максіме: люблю яе, і яна мяне любіць, любімся мы дужа. Ніхто ня ведае.

Цераз поўгода ці троху пазьней, паскачаш, братку, на вясельлі, бо ёй у наскім быце ня можна доўга чакаць. Калі і ў вышэйшую школу пайду,—нічога, рукі ёсьць, фах будзе, абы здароўе, пражывём.

Працаваць і вучыцца! Так, браце. Што там хавацца, будзем самі сабою, будзем самі здабываць сваё жыцьцё і долю. Працаваць і вучыцца! Не хачу я фальшывіць: калі я пакахаў і даў слова, яна мая і перад богам, і перад людзьмі. Мы самі творым жыцьцё, дык сорам нам звальваць, калі што ня так, віну на ненормальнасьці сучаснага соцыяльнага парадку.

Ну, бывай, насьмешлівы Максіме! Але ня сьмейся і хутчэй адкажы мне, як ты глядзіш на такія справы. Адказу ад цябе буду чакаць з вялікай нецярплівасьцю. А то я тут адзін, зусім адзін на сьвеце. Дык будзь здаровенек і не забывайся на твайго сьмешнага

Лявона Задуму.

Пансіон сьпіць, усе сьпяць. Толькі ён сядзіць і піша... Ня можна сказаць, каб вельмі добра падрыхтаваў ён і лекцыі на заўтрашні дзень. Але ён чуў вялікае моральнае задаваленьне ад усяго перажытага, перадуманага. Каб не пакрыўдзіць і бацькоў, ён пастанавіў напісаць і ім сьняня-ж, перш, чым пакласьціся спаць, і такі-ж самы добры ліст, як і Лёксачцы, і міламу таварышу.

12-га студзеня 1910-га году.

Добры дзень тату ў хату! Як жывіце? Як маецяся? Я здароў. Даехаў аж надта добра. Вучуся. Шкадую, што выяжджаючы так заюшыўся, што не схадзіў к дзядзькавым разьвітацца. Я дзядзінкі старой прашу прабачэньня, што нічога не прачытаў ёй на каляды,—цяпер шкадую, бо яна-ж мне маленькаму столькі казак казалла. І маме вялікі-вялікі дзякуй за ўсё тое, што напекла і нарыхтавала мне сюды. Ехаў—не хацеў браць, а цяпер у пансіоне дык і спатрэбілася. Пішэце, якія навіны ёсьць, і ўсё, усё... Няхай Лаўрынька піша часьцей, як ён вучыцца, і інш. Тата, даруйце, што ў каляды было тое-сёе.

Ваш Лявон.

Прачытаў ліст і ўбачыў, што ён дужа кароткі і нейкі сухі. „Няма ў мяне да іх такой любові, як у іх да мяне“, падумаў і засмуціўся... „Бедныя вы мае, родныя мае!“ падумаў Лявон. „Век-вяком вы цяжка працуеце. А калі я прыяжджаю, ніякай працы ад мяне не вымагаеце, а нават ня хочаце, каб я працаваў. І ўсё вы мне даруеце, усе крыўды, якія раблю вам цераз розьніцу ў нашых

поглядах. З астатніх магчымастьцяй вучыце мяне...
Добра, што назначылі мне скарбовую стыпэндую,
а то як-бы вам цяжка было вучыць мяне. Спадзя-
іцёся, што выўчуся—пасаблю вам. А калі яшчэ тое
што будзе? А ўжо несправядлівы соцыяльны пара-
дак адзірае мяне ад вас, як кусок жывога цела.
Ёсьць справы, у якіх ня сіла мая пасобіць вам...“

Лявон уздумаў на свае перажываньні на вучнёў-
скім балі—сапраўды, сапраўды панскім балі. Му-
сіць, мала хто з вучняў адчуваў там тое самае, што
Лявон, бо ўсё гэта найбольш дзеці розных пад-
панкаў, панскіх аканомаў, і самі пнуцца ў панства.
Былі паны—настаўнікі з сваімі жонкамі, былі імя-
нітыя грамадзяне з гораду, уся чорная сотня, і ўсе
разубраныя, чыстыя, гладкія, багатыя. І Лявон між
іх—і з выгляду як свой... І думаў ён тады: „Вось
я—пан, гуляю тут з панамі, забыўшыся на Цёмна-
лесьсе, а калі-б і ўздумаў на яго, дык не магу пры-
весці сюды свайго бацьку-мужыка, сваю маці-
мужычку, з іхнаю простаю моваю, з іхным усім, ня
дурнейшым, чым усё тут панскае, але пагарджа-
ным тут, недапушчальным... О, пашлі нам, доля, на-
ша, сваё жыцьцё, нашу сваю культуру, каб усе мы
свае у сваім родным краі, маглі зьбірацца тут, з
сваімі звычаямі, сваімі ідэаламі. Мы працуем, мы
можам, мы спрадвеку тут свае, мы маем права.
Што супольнага ў нас з гэтай грамадою чорнага
груганья, што нібы складае мазгавую частку Бела-
русі? Паміж Цёмналесьсем і гэтай грамадою—
вечнае, непраходнае бяздоньне. Далоў гэтых чар-
цей, бо тут наша месца!..“ Кіпеў тады Лявон бясь-
сільнаю варожасьцю да ўсіх, хто быў тут. І нават

цяпер, як уздумаў, у яго накруціліся сьлёзы... Але-ж не гадзіца плакаць! Трэба змагацца, а ня плакаць! Лявон пачуў у сабе цьвёрдую волю, адвагу, упэўненасьць у сваіх здольнасьцях і сілах. Ён дастаў з парты „Песьні жальбы“ Якуба Коласа, разгарнуў свой агульны сшытак і на чыстай старонцы, якраз пасярод, напісаў буйнымі літарамі, каб заўсёды мець гэты надпіс перад вачыма:

Адно мы добра ведаем:
Хоць вечна мы блукаемся,
А ўсё-ж такі хоць некалі,
А праўды дачакаемся.

VIII

Тут абойдзеца без эпіграфу, а можна было-б паставіць гэтакі: „Сьвядомасьць азначаеца быцьцём“...

І пацякло яно—звычайнае, штодзеннае, будзённае жыцьцё... І ў школе, і ў горадзе, і ў Цёмна-лесьсі.

Вучні вучыліся. Шмат часу ў іх лябораторыі адбіралі, але вучні любілі там працаваць і з прыемнасьцю рабілі і якасны, і колькасны аналізы і аналіз глебы. Фон-Заёнц прышоў адноўчы дужа ўпіўшыся, доўга гаманіў з імі на патрыотычныя тэмы і ні з тога, ні з сёга ўзяў журнал і перапраправіў усе двойкі на тройкі з мінусам. На лекцыях вучні таміліся, а настаўнікі былі, як сонныя, хоць і калядны перапынак толькі што мінуўся. Вучні, на жаль, многія, асабліва тыя, што на прыватных кватэрах, пілі гарэлку, гулялі ў карты. Потым начальства ўволіла аднаго за п'янства, у другога адабралі стыпэндую за карты,—сам дырэктар аб 11 гадзіне паехаў па кватэрах і злавіў яго.

У гарадзкім клубе, на Дваранскай вуліцы, быў наладжаны спектакль-баль. Дружына тутэйшых аматараў тэатральнага мастацтва ставіла п'есу Раска-тай-Раскатайскага „Дон-Жуан“ з Глебам Глебаві-чам Рамашкіным у галоўнай ролі. Пасья п'есы быў багаты дывэртэсмэнт, у якім выступала з цыганскімі романсамі праслаўленая тутэйшая п'явунья, швагерка начальніка пошты. Потым былі скокі, бой конфэці, серпантын, фанты і шмат чаго іншага. За буфэтам падавала гімназыстачка, дачка буфэтчыка. Гімназыстачку тую запрасіў на вальс яе стрэчны брат, вучань сельска-гаспадарчай школы, у якой вучыўся і Лявон. І на пасяродку салі, у самы разгар вальсу, падышоў да гэтай пары старшыня клубу і папрасіў дзяўчынку выйсьці з салі або не працаваць за буфэтам. Дзяўчынка пачырванела, брат яе пачырванеў, прасіліся, але не ўпрасілі, мусілі выйсьці—ну, і болей нічога.

У Цёмналесьсі і каля Цёмналесься навін асаблівых ня было... Паны ізноў людзём грошы за падзёншчыну не аддалі. Вось паны! Судзіся з імі, калі хочаш! Лес чысьценька зводзяць і каля Цёмналескага поля Гаёк аднавокаму Хвальзону аддалі за даўгі. Целяпеніцкага папа жонка ў захвіцэньні (летаргіі) была доўга, троху за чым жывую не пахавалі... Целяпеніцкія яўрэі краму Саўчанку спалілі, каб не перабіваў ім гандлю. Мэндаля пасадзілі ў астрог, бо на яго думаюць, але, мусіць, нічога ня будзе, выпусьцяць, бо як гарэла, Мэндаля ў Целяпенічах ня было. А Саўчанок зусім зжыўся, грошы, якія былі, на тавар пусьціў, усё дымам пашло. І сам быў на круку ў пятлі засіліўся, але

ў час выхапілі... Вось і натаргаваў, наскакаўся той дужа разумны Саўчанок. У Халімона ў Цёмналесьсі воўк аўцу з пуні вывалак, але Халімон не бедаваў, казаў, што гэта „жэрства (ахвяра) богу“. Ваўкоў у гэтым годзе панабегла з Цёмнага Лесу— бяда! А забабонныя галовы кажуць тут, што гэта ехаў вясельны поезд каля чараўніцкага двору дзе-бы то—дый абмінуў закінутага зайца, не пачаставаўшы ведзьмака. Вось ён іх усіх і пракляў—і ўвесь поезд пусьціў ваўкалакамі, таму й ваўкоў многа. Дураць людзі галаву. А Лаўрынька ўжо і казку аб гэтым ад дзядзіны запісаў, хацеў Лявону пасылаць, ды бацька грошы на марку ня даў, затым што няма чаго яму, малому, многа ведаць ды грошы на глупства траціць.

Усе ў Задумавых былі здаровы, толькі матка, ішоўшы з царквы на тэй нядзелі, застудзілася і дзён пяць пралежала на печы. Лаўрынька з Ганулькаю з самага раньня выхадзілі ў школу ў Залужжа, і бацька заставаўся адзін у хаце з хвораю. Яму было шмат работы, і ён гневаўся.

Матка, бачачы, як яму цяжка аднаму цягнуць на двор цэбар з мешанкаю сьвіньням, саскаквала з печы, як маладзенькая, і бегла хоць дзьверы за ім зачыніць.

А ён гневаўся і злаваўся, і крычэў на яе:

— Ляжы то ўжо, калі хвора ляжыш! Што я, сам не зачыню дзьвярэй? Пасобіш ты мне гэтым!

Яна-ж мала таго, што саскаквала з печы зачыняць дзьверы, часам не магла ўцерпіць, каб ня выбегчы на падворак паглядзець, ці добра ядуць сьвіньні. Тады пачынаў біць яе кашаль, як у ка-

душку, і яна праганяла яго сьцюдзёнаю вадою, бо ў варанай, казалася, няма ніякага смаку.

Бацька за гэта сварыўся на яе.

Ды-ткі й досыць даставалася яму: вады прынясі, скаціне корму падавай, дроў няма—дроў насычы, а ўсё як сам, дык сам, проста хоць ты гвалту чалавек крычы!

— Будзе мне з вашае навукі пацеха, хто там ведае. Вучоныя—за бацькавым каркам,—бурчэў ён часам пад павецьцю; але трэба адзначыць, што ён сам дужа хацеў, каб Лявон вучыўся, а бурчэў—дык толькі так сабе, каб спагнаць злосьць і паказаць, што стыпэндзя—стыпэндзя, а бацька-ж таксама нешта значыць з сваёю дапамогаю, і бацьку тымчасам няма палёгкі.

І як-жа не злавацца: каровы галодныя рыкаюць, авечкі бляюць, сьвіньні скігочуць,—ну ня дай божа яшчэ і бабскую работу спраўляць. Быццам ведаюць нягодныя жывёліны, што гаспадыня хвора, і ад сіроцтва пяюць у вушы гаспадара.

Папрасіў-бы каго з сваіх, хоць трохдзеньнікам на час, дык Антон жупаны пашоў шыць, Панас канплі ад Ёцкі Броўды ў Смаленск павёз,—і мужчын няма, і бабам іхным таксама некалі.

У сераду гукнуў старую Міхасіху печ тапіць, дык яна, як пастаралася, рана юшку зачыніла, напусьціла чаду паўнюхтанькую хату. Як на ліха, улучыў ён вольную часінку, прышоў у цёплую хату з марозу і пачаў задоўку віць. Чуе сморад, кажа матцы:

— Ёдзі-тка ты паціху, напрануўшы кажух, пасядзі ў каго, ато на хворую галаву ўчадзееш усім.

Вышла яна з Міхасіхай, а ён, надзеўшы на голаў шапку, каб дужа не ўчадзець, сеў віць задоўку, думае—ня возьме яго чад.

Тымчасам, не пасьпела вярнуцца хворая, аж тут другі хворы... Спачатку пачала яго забіраць млявасьць, пад абед-жа так заламіла яму ў галаве, так пачаў казлы драць, што, як вярнулася яна,—думала: канчаецца яе чалавек. Затым і не сказала яна адразу аб навіне, якую пачула. А навіна была цікавая.

Дзеля таго, што да Мікітавых было бліжэй, чымся да Якубавых, Задуміха з старою Міхасіхаю зашлі пасядзець у Мікітавых. Там-жа была ў супрадках і Лёкса. І яшчэ да іхнага прыходу была там такая гаворка... Гаманілі пра Лявона.

— Запанеў ужо Лявон, з нашымі дзеўкамі займацца ня хоча,—сказала Мікітавая нявестка.

— Ды ў Лёксу ўлюбіўся,—падміргнула на Лёксу Мікітаўна.

— А йдзі ўжо ты!..—крыкнула, пачырванеўшы, Лёкса, ураніла верацяно і парвала нітку.

Яна хацела бараніць Лявона, як родненькага брата, хацела казаць, што ён зусім не запанеў, але саромілася.

— Ці ён сабе ня знойдзе жонкі ў горадзе, пад брыльком? Нашто яму, вучонаму, нашы дзеўкі ў хустачках?—з пэўнасьцю, каб падражніцца, казала йзноў нявестка.

— Купіць Лёксе шляхецкі капялюш, вось і будзе...—зарагатала Мікітаўна, а за ёю і нявестка. І Мікіціха ня ўцерпіла ад сьмеху, нават самой Лёксе зрабілася сьмешна...

— Во й хадзі к табе ў супрадкі,—паказала, аднак, крыўду Лёкса;—ты ўсіх толькі прасьмяхаеш...

— Ай, мае вы дзетухны!—сказала тады Мікіціха;—усё вы жартуеце, а я дык ня жартамі іму веры, што Лявон, хоць і вучоны, а можа ўзяць наскую, простую. Добры хлопец, дай бог яму здароўя. Гэта-ж другі хамула няўчоны пабудзе ў сьвеце, дык ужо к яму ня прыступіцца: „как-ста“, ды „что-ста“, „я-та ста ўсё прайзашол, а вы-та ста няўчоная дзеравеншчына“... Бліскучыя боты гармонікам узьдзене, дык думае, што ўжо ён нясусьветнай далікатнасьці. А глядзіце, Лявон заўсёды з намі, як свой. Ні ён гэтых „как-ста“, ні ён гэтых „что-ста“...

— Ён наўмысьля прыстаўляецца, а ў ім гордасьць, як у злым, сядзіць,—запярэчыла нявестка.

— Ай, няпраўда твая!—бараніла Лявона Мікіціха.—Ён і любіць усё сваё простае, ён і пагаворыць з простым чалавекам, як чалавек...

Мікіціха хацела і яшчэ многа чаго добрага сказаць пра Лявона, але якраз на гэтых яе словах у хату ўвашоў стараста.

Ён даў дзеньдобры, аббіў гальнём сьнег з лапцёй і сказаў:

— А дзе-ж вашы мужчыны й хлопцы?

— А ў дровы паехалі, Самсонавіч! Ай справа якая?—зацікавіла Мікіціху.

Стараста вясёла ўсьміхнуўся.

— Ды такая справа, што бачу адных баб і дзёвак, а людзей нікога няма...

— А мы ўжо й ня людзі, Самсонавіч?—засьмяялася Мікіціха.—Што-ж гэта цягнеш там з запазухі, ці ня ліст каму?

— Жартую, цётка Мікіціха, жартую! Як-жа вы ня людзі, калі ўжо й дзеўкі нашы ў людзі йдуць.. Во, ужо лісты адзержваюць! Ня ведаю толькі, ц ўмеюць самі чытаць?—і падаў Лёксе ліст:— маеш, курносія!..

— Ад каго-ж гэта?—пачырванела, як каліна, Лёкса.

— Ад каго?—пэўна-ж ад маладога, не ад старога!—правіў свае жарты стараста.—Шкода, што няма нікога з хлапцоў, ато зараз-бы даведаліся, што там такое табе пішуць.

— Можа гэта ня мне?—як ня плакала Лёкса, разьбіраючы па складох адрас;—тут нешта напісана „Эсфір“ нейкая...

— Эсхвір?!—зарагатаў стараста.—Заказное, на ймя Эткі Мэндалеўны, а табе з перадачаю. Яна адзяржала, а мяне папрасіла, каб табе аддаў і нікому не казаў. У Целяжнічах сяньня быў.

— А па чым цяпер соль, Самсонавіч?—зараз запыталася Мікіціха, і гутарка пабегла ў другі бок.

Стараста пакурыў, пасьмяяўся і пашоў, а тады ўжо прышлі Лявонава матка і старая Міхасіха. Бедная Лёксачка! Што-б ёй было выйсьці трошку раней...

Мікіціха пахвалілася Задумісе, што соль недарогую прывезлі ў коопэрацыйную краму, а Задуміха спыталася, ад каго яна чула. А такім чынам размова дашла да старасты, да ліста, да Эткі Мэндалеўны і да Лёксы. Задуміха пахвалілася, што Этка заўсёды пытаецца ў яе пра Лявона, а тут-то й асяніла думка Мікітавую нявестку.

— Лёксачка!—плёснула нявестка далонямі.—А я ведаю, ад каго табе гэты ліст.

— Ну ад каго?—ужо стоячы на парозе мусіла адказаць Лёкса і пачакаць.

— А вот ад іхнага Лявона!

— А пакажы-ка, Лёксачка... — закашлялася Задуміха.—Хоць-жа я і няпісьменная, а няўжо-ж рукі свайго Лявонькі не пазнаю? Акхі! Акх-ха-аха, аха.. Ён, ён, ён!—усьцешылася матка, што як-бы й пазнала сынаву руку, калі Лёкса паказала ёй адрас на лісьце.

Тут для Лёксы наступіў самы гостры сорам, і ёй было „хоць-бы скрозь зямлю праваліся“, як казалі пасьля Мікітаўна і Мікітавая нявестка.

— Як прачытаеш, Лёксачка, пахваліся-ж хоць нам, як яму там паводзіцца,—даскава папрасіла Лёксу сама Лявонава матка.

І тут бяседа разьбілася. Лёкса пабегла з лістом дамоў, як ашпараная, Задуміха пашла к дзядзькавым, каб пасьмяцца з дзядзінай, Мікітавая нявестка пашла з навіною па ўсім Цёмналесьсі, а Мікітаўна чамусь зажурылася і бяз прычыны навалілася на матку, нашто яна выдала Лёксін сакрэт.

Задумісе не сядзелася ціха ў дзядзькавых. І кашаль троху адпусьціў яе. Папрасіўшы дзядзіну прыйсьці сяньня к ім у вечары пасядзець, яна пашла з Міхасіхаю дамоў абедаць.

Абед быў няцікавы. Міхасісе было прыкра, што рана зачыніла юшку, і Задума так учадзеў. Задуміха дужа хацела пахваліцца навіною, але бедны бацька ўсё яшчэ так мучыўся, што ён месца сабе не знаходзіў.

Тымчасам спусьціўся на зямельку вечар.

Прышоўшы дамоў, Лёкса насілася з лістом, як кот з салам. На жаль, сама расчытаць ніяк не магла... Увечары сабраліся хлопцы й дзеўкі. Гукнулі Цімоха, пячкуровага сына, найбольшага цёмна-лескага грамацея пасья Лявона. Лёкса, закрываючыся хустаю, чырванеючы і як-бы ня хочучы, паказвала той ліст усім. Нарэшце пячкуроў сын Цімох сеў на зэдлік, пад самую лямпу, і стаў чытаць.

„Ці здарова ты, мая даражэнькая, мая любенькая, мая прыгожанькая Лёксачка“...

І ўся хата, як ёсьць, палягала ад сьмеху.

А Лёкса, у цішэйшы перапынак, з каліўцам гневу казала:

— Ну дык што? Чаго вы рагочаце? Гэта-ж так у лістох пішацца...

Ліст быў чытаны й перачытаны. Банадысеў батрак зазлаваўся і пры ўсіх людзёх ціха, але моцна, злаяў Лявона „вучоным дурнем“. Лёксіна матка адну паловіцу ліста адабрала, схавала на грудзі за кабат і, давячыся сьмехам, пастрашыла дачку.

— А каб вас ліха! Панясу Лявонавай маці дый пакажу. Во тады будзеш ведаць...

А Лёксін бацька злаяўся і плюнуў з печы аж на мост, на вольную мясьціну:

— Сораму ня маюць. На галаве пачынаюць хадзіць.

Дзеўкі сьмяяліся і казалі Лёксе:

— Лявонава жонка! З намі, дурнымі, гаварыць не захочаш...

— А йдзіце вы ўжо ад мае галавы!—гневалася Лёкса бяз гневу.

Навіны ў Цёмналесьсі расходзяцца шыбка. На вуліцы ў той вечар, калі Лаўрынька, разам з другімі дзяцьмі, прыехаў на каўзель і пакаціўся з гары, ён меў вялікую прыкрасьць. Наехаўшы няўмысьля з сваёю маразяною казою на маразянае рэшата Мікіцёнкавае Ходачкі, ён пачуў:

— Лёксін дзевярочак! Едзе прост на маразянку, як сьляпіца дурная.

Лаўрынька зчырванеў, як рак, і кінуўся біць Ходку. Але яна ўцякла, а ўсе малыя каўзельнікі сталі сьмяяцца і крычэць:

— Лаўрын, Лаўрын—Лёксін дзевярочак, далігойда! Лаўрын, Лаўрын—Лёксін дзевярочак, далігойда!

Лаўрынька заплакаў, завярнуўся з сваёю казою і пацягнуў яе дамоў.

Калі ён увашоў у хату, матка з дзядзінаю сядзелі на запечку і таксама гаманілі пра той ліст. А бацька ляжаў на палу з мокрым рушніком на лобе і, заглушаючы боль, сварыўся:

— Пісьмы дзеўкам уздумаў пісаць. Заказное! Ці прыслаў нам хоць калі заказное. Ці тут разумеюць што? Ведама, мужыцкая дурата. Адно—людзі будуць выскаляцца і разлахаюць па ўсёй воласьці. Скажуць: даўчыў сына!

— Хто там табе што скажаць? — сьмяялася матка.—Пажартуюць і перастануць. Лёксе сорам—не яму.

— А ўжо-ж... заступайся за яго. Даўчыўся... гаворыць памужыцку,—дурань другі падумае, што ён і ня ўмее пакніжнаму. За ўсе сьвяты носу нідзе не паказаў сярод паважнейшых людзей, а з гэтая паганкаю пасьпеў дружбу наладзіць. Чым

далей, тым гаршы. Слухае самакратаў усякіх (так бацька называў усіх дэмократаў і наагул вольна-думаў). Самакрацкія кніжкі чытае!

— У яе на руках кароста!—зганіў Лёксу Лаўрынька.

— Яна сабе дзеўка працавітая, — уставіла сваё слова нэўтральная дзядзіна; — толькі што язычлівая троху...

— Працавітая!—страшэнна загневаўся Задума.— Працавітая, дык роўная Лявону? Мужыку якому працавітая, а не яму!

Сумна скончыўся гэты дзень у Задумавах, але горшыя прыкрасьці былі наперадзе.

На другі дзень раніцаю, калі Задума йшоў па ваду, ён пачуў, што ля калодзежу нейкая сварка. Прыстоіў, прыслухаўся...

— ...Ды ўсё роўна ня возьме Лявон твае курносае пляменьніцы,—наругаўся стары Хомка Лёксінай цётцы;—ці ён-жа гэта ўжо сабе вучонай ня знойдзе, што ўсю сваю навуку сабацы пад хвост наклладзе... Ай яму паненак мала ў сьвеце?.. Пад брыльком?.. Ці што?

— Сам ты стары брыль! — крычэла зьвяглівая Лёксіна цётка.—Чорт стары, куды ты вядро ставіш?—і Хомкіна вядро пад яе рухавымі рукамі бяз міласьці забарабаніла на лёд.

— Ды ня возьме! Ды ня возьме! Чым маё вядро вінавата? Я гваё так стукну, што й клёпак не сабярэш!

Задума ціханька завярнуўся і з пустымі вёдрамі, як абсьмеяны туляга, паплёўся дамоў.

А троху пазьней, але ў той-жа дзень, бедны Лаўрынька меў клопат у школе. Пасьля даўгіх душэўных мук, ён дастаў з торбачкі сьпісаны сшытак, што настаўніца яму аддала назаўсёды, і аглядаючыся падышоў к Просьцы, Лёксінай меншай сястрыцы.

— Прынясі мне, Проська, той Лявонаў ліст, дык аддам табе гэты сшытак...

— Наўсягды?

— Наўсягды. Толькі прынясі.

Проська пакруціла ў сваіх руках Лаўрынькін прыгожа сьпісаны сшытак, пакруціла яго з усіх бакоў, вочкі ў яе загарэліся, і яна сказала:

— Я выхаплю яго ў Лёксы і прынясу.

— Ну, во, во... Добра! Дык глядзі-ж! Сшытак будзе твой.

Лаўрынька павесялеў. Цэлую лекцыю цешыўся ён, як падзярэць гэты ліст на самыя дробныя кавалачкі, каб ніхто ўжо яго ніколі не злажыў і не прачытаў,—каб і знаку ад братавага сораму не засталася.

Але не пераскочыўшы, не кажы: гоц! На другім перапынку, пасьля гэтай лекцыі, Проська падбегла к Лаўрыньцы і сказала яму:

— Ай, што мне той сшытак. Дай, Лаўрынька, кніжку з людзьмі, дык прынясу Лявонаў ліст.

Як ні любіў Лаўрынька брата, але з кніжкаю, у якой ёсьць рысункі, расстацца дзеля таго праклятага лісту ня мог.

— Курносая ты, і Лёкса курносая, і ўвесь род ваш курносы!—засіпеў ён на Проську ад гневу.—

Сказала, а тады ня хочаш... якая ты! Ты ж узялася прынесці той ліст!

— Як я ўзялася? Я йшчэ не ўзяла сшытку. Дурны ты, і брат твой дурны, хоць і вучоны, усе так кажуць! — крыкнула Проська і пабегла. — Я й без твае кніжкі абыйдуся.

„Нічога“, з малой пацехаю падумаў Лаўрынька; „калі-небудзь, як будуць чытаць гэты ліст на вечарушках, выхаплю яго з рук і падзяру“...

На тым ён і спыніў пакуль што справу, але пастанавіў усё-ж напісаць Лявону аб усім і ўкрадня ад усіх.

IX

Ня ўсе-ж тыя сады цвітуць,
Што вясною распускаюцца,
Ня ўсе-ж тыя вячаюцца,
Што любяцца ды кахаюцца...

З нар. песьні.

У вадзін прыгожы дзень прышло Лявону некалькі лістоў і адкрытка. Схапіў Лявон у рукі: на адкрытцы і на адным лісьце адрасы напісаны зусім няпісьменна і незнаёмымі рукамі. На адкрытцы намалёвана: адзін пан цалуецца з паняю, а другі пан цікаецца да іх з вялікім кіем... А на другім баку адкрыткі, побач з адрасам, напісана гэтак:

„Ня бегай ты за дзеравенскімі, а хопіць з цябе гарадзкіх. Ато як прыедзеш на вялікдзень, — так адлупцуем цябе, вучонага, што й сваіх не пазнаеш. Мы цалуемся цяпер з ёю колькі хачам, балазе ты наўчыў“.

Лявон зьбялеў, ногі занямелі, а рукі марудна разарвалі конвэрт лісту з незнаёмаю рукою. Ліст

быў ад Лёксы. Нехта сьвецкі пісаў за яе, малапісьменную, так:

„Рука мая пісала, ня ведала—каму, а сэрцайка сказала, што міламу свайму. Пішу пісьмо ад скукі, ляці, пісьмо, майму міленькаму ў рукі. Пісьмо ад вашай Сашы драгацэннаму другу Лявонцію Грыгор’евічу Задумава. У першых строках маяво пісьма паклон ад белага ліца аж да сырой матушкі зямлі. І яшчэ зьвяшчаю вас, што мы, ваша Саша, жывы і здаровы і вам таво жалаім ад госпада і бога, здароўя і ўсякага ўсьпеху ў дзелах рук вашых. Прадзём найбольш у сваёй хаце, то на Банадысёва батрака вам не сумлявацца. Патаму как мы тожа панімаюшчыя. Но што з міне сьміюцца, как мы няўчоная мужычка і болі нічаво. Можа вы толькі прасьмяхаеце, но я вас буду любіць да грабавой даскі. А з таво нічаво ня можаць быць, так што бог вам судзьдзя, а мы чым былі, прытым і застаёмся. У вас ёсьць багатыя і прыгажэйшыя. Но прыяжджайце на сьвятую пасху, будзем гуляць, як і гулялі. Цалуем вас няшчотна раз. Не забывайцеся-ж на нас. Ваша любезная навекі Саша Лявонцьеўна Далігойдава“.

Лявон ад прыкрасьці плюнуў, тады засароміўся, схапіўся ад жалю і крыўды за галаву і глынуў паветра, як шчупак, выкінуты з рэчкі на сухі пясок..

Ліст ад бацькі чытаў ён няўважна, а там пісалася так:

„Даражэнькі сыноч Лявон! Твой ліст мы адзяржалі, дзякуем табе за яго. Жывём падаўнейшаму, усе здаровы, толькі матка была троху прастудзіўшыся, і кашаль яе дужа мучыў, а цяпер троху

кашляе, але здарова. І за „Нашу Ніву“, што выпісаў,—дзякуй, толькі некалі чытаць, і няма ў нас пісьменных на гэты мужыцкі язык. А Лаўрынька чытае, ды рана яму ламацца на ўсе языкі, няхай спачатку наўчыцца чытаць паправільнаму, як у школах вучаць... Мой сыноч! Нарабіў ты і сабе і нам вялікага сораму. У другі раз цёмналескім дзеўкам пісьмаў ня пішы. Разлахалі цяпер пратваё пісаньне на сто вёрст і брэшуць нямаведама што. А нам трэба ў вочы людзём глядзець. Дык будзь ласкаў, Лёксе болей ня пішы, бо дурная дзеўка ад гонару і на сорам забылася. З яе слоў усе кажуць, быццам ты дакляраваў ёй ажаніцца, але якая-ж табе з Лёксы пара, і ніколі гэтага ня можа быць“.

Яшчэ далей была патайная прыпісачка ад Лаўрынькі:

„Лявонічка, брахненька! Дагэтуль я пісаў тое, што казаў мне пісаць тата. А цяпер я пішу сам, каб ты ведаў, што на руках у яе кароста, і яна дзеўка дрэнная. Усе сьмяюцца і дражняць мяне „Лёксіным дзевярочкам“. Тата злуецца дужа. Лёкса аддавала твой ліст чытаць усім. Проська іхная хоча за твой ліст кніжку з людзьмі, а мне шкода. Калі-небудзь на вечарушках, як будуць чытаць, выхаплю з рук і падзяру. Толькі ты болей ня пішы. Цалую цябе на ўсю сілачку. Твой брат Лаўрынька“.

І ў маленечкім канвэрціку была такая картка ад Максіма:

„З новым годам, закаханы і задуманы Задума! Чакаю, браце, працягу і канца трагі-камэдыі, а та-

ды і напішу свой погляд. Дужа не задумвайся!
Твой насьмешлівы, але далёка не заўсёды,
Максім Г“.

Лявон схапіў два аркушы чыстае паштовае па-
перы і напісаў:

„Лаўрынька! Кніжак не шкадуй. Сам чытай і
другім давай. І кніжачку з людзьмі якую-небудзь
аджалей. Або, калі ня ўдасца, рабі так, як надумайся.
На вялікдзень ня прыеду. Пісаць ёй больш
ня буду. Твой Лявон“.

„Дарагі Максіме! Дужа-дужа прашу цябе: калі
захаваў мой ліст, што я пісаў табе пасля каляд
(даўгі такі), то ці спалі, ці падзяры, ці—што най-
лепей—прышлі мне яго. Ня дзіві і ня сьмейся;
спаткаемся калі—вытлумачу ўсё. Твой скрыўджан-
ны жыцьцём Лявон Задума“.

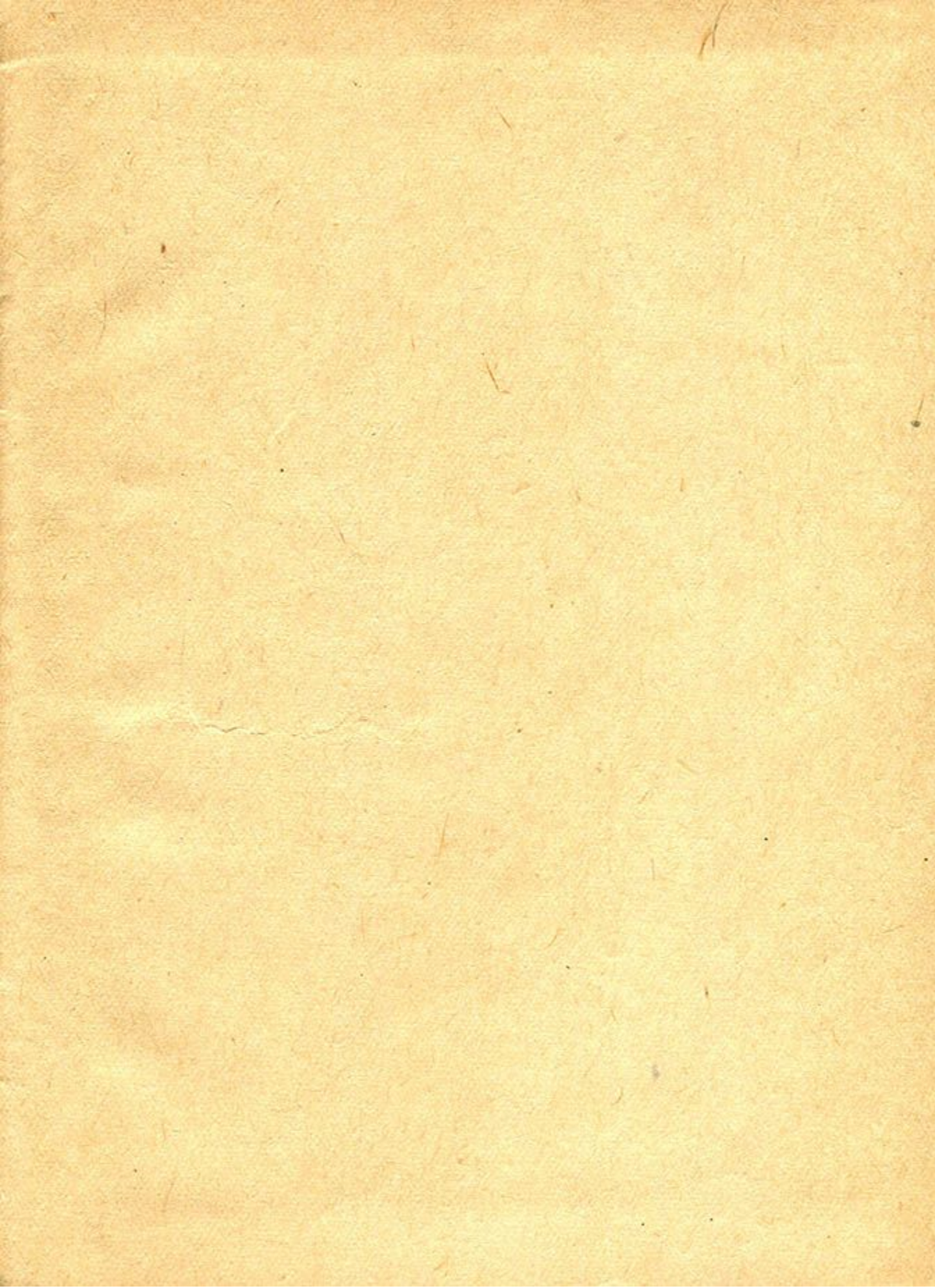

Sp. K.

ЦАНА 30 К.

173

1964 г.

Бел. изд.

1994 г.

How +

80000003 139 122